

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Київський національний лінгвістичний університет

Кафедра східної і слов'янської філології

Кваліфікаційна робота магістра з

арабської філології

на тему:

**СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АРАБСЬКОЇ
ДИПЛОМАТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ**

Студента групи Мар 57-22

факультету східної і слов'янської філології

денної форми навчання

Освітньої програми

Східна філологія: Арабська мова і література,

переклад, методика навчання

Спеціальності 035 Філологія

Спеціалізації 035.060 Східні мови та

літератури (переклад включно),

перша – арабська

Нечипоренка Ігоря Вячеславовича

Науковий керівник:

д. філол. наук, проф. Рибалкін В.С.

Допущений до захисту

« ____ » _____ 2023 року

Завідувач кафедри

(підпис)

(ПІБ)

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	9
1.1. Поняття терміна, термінології, терміносистеми.....	9
1.2. Характеристика дипломатичного дискурсу.....	13
1.3. Методологічні засади дослідження дипломатичного дискурсу.....	18
1.4. Сучасна стандартна арабська як мова дипломатії.....	20
ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ	23
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА ДИПЛОМАТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ	25
2.1. Структура та семантика дипломатичної мови.....	25
2.2. Особливості дипломатичної термінології.....	33
ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ	40
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНУВАННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ АРАБСЬКОЇ МОВИ	42
3.1. Основні тенденції термінотворення арабської дипломатичної термінології.....	42
3.2. Характеристика та класифікація документів дипломатичного листування.....	52
3.2.1. Форми та правила звертань в дипломатичних документах.....	62
3.2.2. Етикетні мовні формули в дипломатичному листуванні.....	66
3.2.3. Релігійна специфіка дипломатичної традиції арабської мови.....	70
3.3. Проблематика перекладу арабської дипломатичної термінології.....	71
ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ	79
ВИСНОВКИ	81
АНОТАЦІЯ АРАБСЬКОЮ МОВОЮ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Віддавна відомо, що дипломатія відіграє важливу роль у встановленні та розвитку міжнародних відносин. Одним з головних інструментів дипломатії завжди була мова, яка виступала «зброєю» дипломата для досягнення його високих цілей. Від майстерного володіння мовою залежав успіх дипломатичної місії, адже точність, виразність, коректність висловлення та адекватне сприйняття мали вирішальне значення у спілкуванні з іншими державами.

На сьогоднішній день, сучасні тенденції міжнародних відносин поставили питання про майбутній розвиток дипломатичних зв'язків між країнами. Одне з ключових завдань дипломатії – це встановлення та збереження відносин між державами та їхніми представниками з метою вирішення спільних проблем. Неабияке значення має дотримання традиційних норм дипломатичного протоколу, таких як використання відповідних виразів ввічливості, лаконічності та офіційності. Це відображається у використанні конкретного лексичного арсеналу, зокрема спеціалізованої термінології.

Важко недооцінити роль міжнародних документів. Особливу вагу має їх лінгвістичний аспект, без якого неможлива ефективна комунікація на міжнародному рівні, ухвалення правильних рішень та досягнення взаєморозуміння між країнами. Тому актуальність дослідження цієї проблеми в умовах інтеграції України в глобальну спільноту держав не підлягає сумніву, оскільки це передбачає уніфікацію багатьох мовних тлумачень для вірного відтворення дипломатичних реалій (Кацишин, 2011).

Нині розширюються форми дипломатичної присутності України в міжнародних структурах, активізується діяльність у галузі економічної дипломатії. Крім того, з огляду на інтенсифікацію відносин України з арабськими країнами виникає необхідність виявлення специфіки арабської дипломатичної комунікації.

Дипломатія відіграє дуже велику роль, особливо в кризових ситуаціях. В подібних обставинах все залежить від особистості дипломата, його ступеня підготовки, готовності приймати непрості рішення, а також вміння правильно і доречно пояснювати свої думки за допомогою мовних засобів. Захищати та представляти інтереси своєї держави за її межами – прямий обов'язок працівників дипломатичної служби.

Сучасні міжнародні відносини розширюють межі спілкування, залучаючи сфери, які раніше вважалися справою внутрішньої національної компетенції. Дослідження лінгвістичних аспектів сучасної дипломатії та аналіз дипломатичної комунікації з точки зору її стратегічного значення та мовного розуміння документів дозволяють розглядати нові аспекти функціонування міжнародних відносин. Успішність дипломатичного спілкування, яке набуває різних форм, в значній мірі залежить від комунікативної компетентності учасників. Розвиток міжнародних відносин потребує особливого підходу до мовної підготовки майбутніх фахівців-міжнародників, які повинні ґрунтовно володіти фаховою іноземною мовою.

Дипломатія представляє собою процес, в рамках якого глави держав, уряди та органи зовнішніх відносин здійснюють дії з метою досягнення цілей і завдань зовнішньої політики своїх країн. Незважаючи на те, що інститут дипломатії націлений на вирішення питань політичного характеру, слід зазначити, що питання, які лежать у його віданні, прийнято виділяти в окрему категорію, яка знаходить своє відображення в дипломатичному дискурсі.

Аналіз дискурсу на сучасному етапі розвитку науки набуває міждисциплінарного характеру; вивчаються різні аспекти дискурсу зі зміною ракурсу у бік його об'ємності, стратегічності породження та функціонування. Інституційні форми дискурсу, інтерактивна взаємодія дискурсивного та соціального забезпечують дослідників широкими можливостями лінгвістичного та екстралінгвістичного аналізу.

Дипломатичний дискурс є важливим інструментом у сфері міжнародних офіційних відносин, що охоплює такі галузі, як політика, економіка, культура

тощо. Він регламентує офіційні стосунки між міжнародними організаціями, державами, окремими громадянами і виражається у формі різних документів, таких як конвенції, комюніке, ноти, протоколи, меморандуми, договори, заяви та інші (Христюк, 2017).

В останні десятиліття з'явилася низка досліджень, присвячених аналізу різних аспектів і видів дипломатичного дискурсу. Окремі аспекти дипломатичного дискурсу вивчали такі дослідники, як Я.Б. Турчин, Л.О. Дорош, О.Я. Івасечко «Дипломатична та консульська служба»; Н.М. Волошина, М.Т. Дзюба, Я.М. Жарков, П.М. Мехед «Військовий етикет і дипломатичний протокол»; Т.І. Шинкаренко «Дипломатичний протокол та етикет»; Ю.О. Чугаєнко «Дипломатичний і міжнародний діловий протокол та етикет». Дипломатичні тексти та мовлення стали центральною темою дослідження у таких науковців, як О.М. Пазинич «Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування»; С.М. Дерба «Термінологія дипломатичних документів»; А. Каращук, О. Скляр «Навчальний посібник із дипломатичного листування»; А. Гуменюк, О. Ковтун «Мова дипломатичних документів»; С.Н. Боднар «Арабська мова. Жанр комерційних ділових паперів». Вагомий внесок у розробку загальних теоретичних питань арабської термінології зробили В.М. Белкін «Арабська лексикологія», В.С. Рибалкін «Класичне арабське мовознавство» та інші.

Актуальність роботи. Арабські країни грають важливу роль у сфері міжнародних відносин, особливо в контексті політики та економіки на міжнародній арені. Дослідження дипломатичної термінології арабської мови допомагає краще розуміти специфіку їх дипломатичної практики та сприяє покращенню взаєморозуміння та співпраці між арабськими країнами та іншими державами. Арабська мова має свою специфіку і вимагає глибокого розуміння термінології та виразного володіння нею для ефективного спілкування. Дослідження дипломатичної термінології арабською мовою сприяє покращенню мовних навичок та оновлення змісту, методів і форм

мовно-комунікативної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах.

Мета роботи. Проаналізувати структуру, семантику та функціонування арабської дипломатичної термінології.

Об'єктом дослідження виступає дипломатична терміносистема арабської мови, її характеристика та особливості.

Предметом дослідження є структура, семантика та функціонування арабської дипломатичної термінології.

Наукова новизна. В роботі проводиться порівняльний аналіз дипломатичної термінології арабської мови з термінологією інших мов, зокрема, англійської, французької та латинської. Це дозволяє виявити вплив інших мов на формування та розвиток дипломатичної термінології. Досліджується вплив політичного та культурного контексту на використання дипломатичної термінології арабською мовою. Це допомагає зрозуміти взаємозв'язок між мовою, політичними реаліями та соціокультурним середовищем.

Об'єкт, предмет та мета дослідження обумовили такі **завдання роботи**:

- описати поняття терміну, термінології та терміносистеми;
- розглянути вплив культурних, історичних та соціальних факторів на формування дипломатичної термінології;
- дослідити структуру, семантику та функціонування арабської дипломатичної термінології;
- дослідити шляхи формування дипломатичної термінології арабської мови;
- провести аналіз текстів дипломатичного характеру та виявлення особливостей їх використання.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених дослідницьких завдань були застосовані наступні методи: метод дискурс-аналізу, метод корпусного дослідження та порівняльного аналізу. У роботі також планується

застосувати мультидисциплінарний та контекстуальні підходи, а також прийоми комплексного аналізу.

Теоретичне значення. Аналіз дипломатичної термінології арабської мови може допомогти розкрити особливості дипломатичної практики в арабомовному світі. Це сприяє поглибленню розуміння дипломатії як наукової дисципліни і виявленню її специфічних аспектів у різних культурних контекстах. Дослідження дипломатичної термінології арабської мови сприяє покращенню міжкультурної комунікації між арабськими країнами та іншими країнами, які підтримують дипломатичні відносини з ними. Розуміння особливостей термінології дипломатії в арабській мові допомагає зменшити недорозуміння та покращити ефективність комунікації між державами.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані для створення та вдосконалення навчальних і навчально-методичних посібників та програм у галузі дипломатії та міжнародних відносин, розробки навчальних курсів і спецкурсів, що допоможе студентам та майбутнім дипломатам отримати необхідні знання і навички для роботи в арабомовному середовищі. Глосарій лексичних одиниць, який представлений в кінці роботи, може спрямовуватися на розробку нових лексикографічних довідників, термінологічних словників та дозволяє розширити лексичний репертуар дипломатів та інших фахівців, які працюють у галузі міжнародних відносин та безпосередньо комунікують з арабськими партнерами.

Апробація результатів магістерської роботи проводилася на Міжнародній науково-практичній відеоконференції «Ad orbem per linguas. До світу через мови» (КНЛУ, 18-19 травня 2023 р.). Тема доповіді: «Арабська дипломатична термінологія: структура, семантика та функціонування». Тези доповіді опубліковано у збірнику матеріалів відеоконференції (с. 243-245).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів (та трьох підрозділів) з висновками до кожного з них, висновків до всієї роботи, анотації арабською мовою, списку використаних джерел (62 позиції) та

чотирьох додатків. Загальний обсяг роботи становить 157 сторінок (із них 92 сторінки тексту).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Поняття терміна, термінології, терміносистеми

Термін як поняття сформувався в минулому столітті і на даний момент є центральним поняттям в будь-якій галузі наукового знання; термін вже за своєю суттю забезпечує точність, ясність і розуміння певної наукової думки. При цьому, незважаючи на важливе місце, яке займає це поняття в системі наукових знань і значну кількість досліджень, присвячених розкриттю суті поняття «термін», до сих пір не існує загальновизнаного визначення цього концепту.

Поняття «термін», яке на перший погляд видається доволі простим, не має єдиного загальноприйнятого формулювання донині. Задля того, щоб уніфікувати дефініцію основного поняття, яке досліджується у нашій праці, пропонуємо зупинитися на визначенні, яке надає О.О Селіванова у своїй праці «Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія», а отже термін (походить від латинського слова «terminus», що означає «межу» або «кінець») – це слово або сполука, що використовується для позначення конкретного поняття, специфічного для певної сфери, такої як наука, виробництво, техніка, мистецтво або інша галузь знань чи сфера людської діяльності. Терміни є складовою частиною системи мовних символів, які використовуються для спілкування в цій конкретній галузі разом із загальновживаним лексиконом. (Селіванова, 2006, с. 617).

Для кожної спеціальної сфери людської діяльності характерна своя система понять, що відбивається у властивій даній мові системі термінів. Терміни – це лексичні одиниці, які включають в себе слова та словосполучення, і призначені для позначення спеціальних понять у науці, техніці, мистецтві та інших сферах людської діяльності. Вони становлять особливий пласт літературної лексики і як слова вузькоспеціальні

протиставляються не термінам – словам загального вжитку (Белкин, 1975, с. 118).

Основними вимогами до термінів є:

- системність;
- наявність класифікаційної дефініції, яка базується на ключовому гіперонімі та видовій специфіці;
- прагнення до однозначності та конкретизації в межах терміносистеми;
- жорстка конвенційність;
- стилістична нейтральність;
- відповідність системі понять певної галузі;
- дотримання мовних норм для уникнення професійного жаргону;
- точність та лаконічність;
- здатність до деривації;
- висока інформативність (Селіванова, 2006, с. 617).

Як і загальнолітературній лексиці, термінам властива багатозначність, синонімія, омонімія, що певною мірою обмежує точність і однозначність термінів. Разом із подібними рисами існують вагомі відмінності. Найголовніша у тому, що термінологія охоплює замкнутий словниковий контекст. Також важливим вважається те, що специфічний характер терміна помітно проявляється лише на рівні семантики.

Терміни як особливі лексичні одиниці, що мають точно й чітко називати відповідні спеціальні поняття, мають бути однозначними принаймні в межах сфери свого функціонування, тобто свого термінологічного поля. Вони в ідеалі не повинні мати дублетів, тобто одне поняття не повинно позначатися більш ніж одним терміном. Крім того, терміну як строго номінативній одиниці не має бути властиве експресивне й емоційне забарвлення: стилістично він нейтральний (Белкин, 1975, с. 118).

Кожен термін входить в певну терміносистему тієї чи іншої галузі науки, техніки, виробництва, і концептуальний зміст терміна визначається його місцем в системі. Будь-яка терміносистема входить у відповідну мовну

систему, але вона відрізняється від неї за загальними принципами структури. В терміносистемі відсутні фонетичні, морфологічні та синтаксичні особливості, а також специфічні семантичні процеси. Вона складається лише зі спеціальних термінів та словосполучень, що мають свої переваги у конкретних методах створення.

Існує також поділ на два напрями вивчення лексики: дослідження тематичних груп та лексико-тематичних об'єднань. Розширено тематичну класифікацію лексики шляхом групування слів за їхнім значенням всередині певних тематичних категорій. Лексико-семантичні групи розглядаються як лінгвістичні категорії, які сформувалися внаслідок історичного розвитку мови. Слова, що входять до таких груп, мають певні взаємозв'язки, і зміна значення одного слова, як правило, впливає на семантику інших слів у цій групі. Розподіл слів за тематичними групами залежить від мети дослідження; такі групи можуть бути більшими чи меншими за обсягом; однакові слова можуть входити в різні групи в залежності від основного критерію, який використовується для їхнього виділення.

Дослідження історії тематичних груп дозволяє реконструювати процеси, пов'язані з розвитком лексики дипломатичної мови, і розкриває мовні явища, спричинені закономірностями її еволюції. Аналіз лексичної системи мови через призму тематичних груп робить можливим вивчення лексичного матеріалу з різних точок зору.

Для класифікації слів у тематичні групи використовуються такі критерії:

- семантична схожість слів;
- часткове або повне співпадіння значень;
- можливість чи неможливість заміни слів у певному контексті;
- синонімія, антонімія, диференціація та узагальнення понять.

Один із важливих критеріїв для групування лексико-семантичних одиниць – це їхнє стилістичне вживання. Специфіка лексики, яка використовується у дипломатичному дискурсі, полягає в тому, що вона

застосовується в обмеженому колі фахівців – дипломатів, посадовців і представників різних державних та недержавних структур.

Творення термінів переважно відбувається шляхом метафоризації (використання знака однієї області для позначення іншої), запозичення, калькування з інших мов, а також застосування різних морфологічних методів словотворення, часто з використанням інтернаціональних складових, стандартних спеціалізованих морфем (терміноелементів), аббревіації та аналогії. Терміносистеми мови є об'єктом лінгвістичної галузі – термінознавства (Селіванова, 2006, с. 618).

Під термінологією розуміють систему слів і сполук, що використовуються для позначення конкретних понять в спеціалізованій сфері спілкування, такі як наука, виробництво, техніка, мистецтво і так далі. Щодо більш широкого погляду, термінологія представляє собою окремий розділ лексикології, який досліджує терміносистеми мови, їхню організацію, методи формування термінів, вимоги до них і також вирішує практичні завдання, пов'язані з упорядкуванням і стандартизацією терміносистем та їхніми еквівалентами у різних мовах (Селіванова, 2006, с. 618).

Термінологія, як семіотична система, має свої характерні риси:

- прагнення до однозначності, або моносемії, проте ця мета не завжди досягається через різні підходи до визначення одного і того ж поняття або через відсутність системності в термінологічному апараті в певних сферах, галузях або теоріях через їхню нестабільність;

- прагнення уникнути синонімії шляхом точної конкретизації синонімічних пар або дублетів;

- відкритість і динамічність системи, яка проявляється у процесах створення нових термінів (термінологізації), перегляду і вилучення термінів (ре- і детермінологізація);

- прозорість внутрішньої форми терміна, яка полегшує його розуміння і збереження у терміносистемі;

- суворі конвенційність, яка дозволяє використовувати терміни в обмеженій сфері спілкування;

- стилістична нейтральність (Селіванова, 2006, с. 618).

Отже, під терміном розуміється спеціальне слово, прийняте для використання в професійній сфері та призначене для вживання в особливих контекстах. Воно виступає як словесне вираження поняття, що входить у систему понять певної галузі професійних знань, і слугує основним мовним засобом для спеціалізованого спілкування. Термінологія представляє собою сукупність термінів, а терміносистема – це сформована група таких термінів. Поняття «термін» характеризується мотивованістю, точністю, однозначністю, стилістичною нейтральністю, наявністю чіткої дефініції, а також відсутністю синонімів і омонімів.

1.2. Характеристика дипломатичного дискурсу

Історія міжнародних відносин налічує кілька століть. За цей час процес ведення переговорів виріс у особливий різновид мистецтва міждержавних переговорів – у дипломатію. Змінювалися та еволюціонували традиції ведення переговорів, також зросла роль особистості учасника міжнародної комунікації. У зв'язку з цим виникає необхідність опису закономірностей та специфіки аналізу даного дискурсу.

Слово «дипломатія» походить від грецького, що означає документ, складений удвоє, у Стародавній Греції так звалися з'єднані дві дощечки, на воскових поверхнях яких писали текст грамот про повноваження посланця або послання важливого змісту (Волошина, Дзюба, Жарков, & Мехед, 2011, с. 103). Класичне визначення дипломатії міститься в Оксфордському словнику англійської мови: «Дипломатія – це здійснення міжнародних відносин шляхом переговорів; сукупність засобів, що їх використовують посланці й посланники з метою забезпечення переговорного процесу; праця або мистецтво дипломата». Британський дипломат Ернест Сатоу уточнює, що дипломатія – це насамперед

інтелект і почуття такту, поставлені на службу державним інтересам. Німецький дипломат Георг Фридрих Мартенс вважає дипломатію наукою про зовнішні зносини чи закордонні справи держави, а в більш вузькому розумінні дипломатія – це наука чи мистецтво переговорів (Балануца, 2022, с. 7). Керує дипломатичною діяльністю глава держави та її уряд, а також безпосереднє оперативне керівництво провадить відомство закордонних справ. Головна ціль і завдання дипломатії – захист інтересів держави та її громадян (Турчин, Дорош, & Івасечко, 2018, с. 7).

Основними функціями дипломатії є:

- представницька, через яку реалізуються політичні, економічні та інші відносини між державами;
- заохочення дружніх відносин між державами;
- ведення переговорів;
- відстоювання інтересів своєї держави та її громадян;
- інформування та отримання інформації щодо стану справ та політичного курсу зарубіжних держав (особливо держави перебування), намірів та позицій їхнього керівництва, стану і особливостей процесів, що тут відбуваються та можуть стосуватися власної держави (Турчин, Дорош, & Івасечко, 2018, с. 7).

У рамках традицій практики дипломатичної комунікації стали відбиратися найвдаліші прецеденти, які стали основою дипломатичного протоколу. Дипломатичний протокол є необхідним компонентом дипломатичної сфери та важливим інструментом зовнішньої політики, який супроводжує будь-які зовнішньополітичні акції чи заходи держави, а також дотримується її дипломатичними представництвами або представниками (Волошина, Дзюба, Жарков, & Мехед, 2011, с. 88).

В основі протокольних норм лежать загальновизнані правила міжнародної ввічливості, традиції та умовності, що використовуються у міжнародному спілкуванні і враховують національні особливості і звичаї. Окремі аспекти дипломатичного протоколу відомі як церемоніал, такі як:

церемоніал вручення вірчих грамот, урочиста зустріч і проведення офіційних делегацій, церемоніал підписання міжнародних угод і т. д. (Балануца, 2022, с. 54).

Якщо дипломатичний протокол відображає коректність та ввічливість у відносинах між державами, то дипломатичний етикет визначає правила та стандарти поведінки дипломатів та інших офіційних представників різних країн у відносинах один з одним. Правила дипломатичного етикету визначають форму звернення, листування, установлюють строгий порядок проведення візитів, організацію зустрічей, дипломатичних прийомів та багато інших аспектів (Балануца, 2022, с. 53).

Особливим елементом дипломатичного дискурсу вважаються переговори – головний метод сучасної дипломатії, що використовується для встановлення та розвитку відносин між державами, забезпечення культурних і наукових зв'язків у двосторонньому, регіональному та глобальному масштабах. Вони – основний засіб мирного розв'язання суперечок і конфліктів, що виникають між державами, один із найпоширеніших і закріплених у міжнародному праві методів розвитку та поглиблення відносин між державами. Особливість переговорів полягає в тому, що в них мають адекватно поєднуватися усний і письмовий дискурси.

Особливу категорію в характеристиці дипломатичної мови займають публічні виступи представників дипломатичного корпусу. Зважаючи на специфіку своєї діяльності та мету комунікації, вони говорять про позицію своєї держави перед аудиторією в рамках обмежень, які накладаються на них особливостями дипломатичної сфери спілкування і дипломатичної мови.

Питання виведення єдиної дефініції терміна «дипломатичний дискурс», яка охоплювала б усі аспекти його значення, залишається відкритим, тому характеризуємо його як комплексне комунікативне явище, як одного з типів інституційного дискурсу, який функціонує в межах таких соціальних інституцій, як дипломатія, зовнішня політика, міжнародні відносини, реалізується як публічно, так і непублічно в усній і письмовій формах,

регламентується жорсткими рамками як загальних (міжнародних), так й етноспецифічних правил, історичних традицій, риторико-стилістичних норм, а також має власні характерні риси (Федічев, 2023, с. 2).

Сучасний дипломатичний дискурс набув міждисциплінарного характеру. Доказом цьому слугує низка прикладів, які засвідчують, що одного лише блискучого володіння іноземною мовою, знання її лексики, граматичних і стилістичних правил недостатньо для успішної комунікації (усної чи письмової, вербальної чи невербальної), зокрема – для ведення успішних міжнародних перемовин та отримання бажаних результатів. Невміння користуватися специфічними мовленнєвими прийомами, відсутність володіння навичками письма, комунікації та поведінки в дипломатичній професійній сфері, а внаслідок цього – порушення правил міжнародного протоколу, можуть призвести до зриву переговорів або навіть припинення стосунків між країнами. Подібні проблеми неодноразово виникали під час взаємодії представників різних культур, етносів, національностей (Трабелси, 2013, с. 3).

Характеристика дипломатичного дискурсу полягає в тому, що він перетинається з іншими видами дискурсу. Оскільки протягом останніх десятиліть спостерігається прагматизація та економізація сфери міжнародних відносин, захист економічних інтересів держави на міжнародній арені є одним з ключових завдань дипломатії, зміст значної частини текстів дипломатичного дискурсу напряду стосується питань торговельно-економічної, фінансової, інвестиційної співпраці, очевидним стає тісний зв'язок дипломатичного та економічного дискурсів, «присутність» другого в першому. Враховуючи те, що в сучасному світі міжнародні відносини будуються згідно з чинними нормами міжнародного права, а переважна більшість домовленостей між державами закріплюється офіційними юридично зобов'язуючими документами, очевидним стає тісний зв'язок між дипломатичним і юридичним дискурсами. Точкою перетину дипломатичного й військового дискурсів є дипломатична діяльність у сфері захисту національної безпеки, зокрема, в

межах відповідних міжнародних організацій (наприклад, НАТО) та на двосторонньому рівні, а також військово-технічна співпраця. З огляду на значне зростання ступеня публічності дипломатичної діяльності, останнім часом зв'язок дипломатичного та медійного дискурсу, особливо онлайн-медійного дискурсу стає все більш тісним: практично всі важливі події у сфері міжнародних відносин широко висвітлюються ЗМІ, що не лише забезпечує поінформованість широких верств суспільства про події, а й дає змогу всім причетним і зацікавленим сторонам висвітлити своє бачення тієї чи іншої події, формуючи громадську думку з того чи іншого питання потрібним чином, щоб відповідно налаштована громадськість спонукала політиків, уряди чи інших акторів міжнародних відносин до дій в інтересах сторони, яка сформувала цю громадську думку. Це призвело до того, що нерідко ЗМІ та соціальні мережі часто де-факто заміняють стіл переговорів як арену для дипломатичної боротьби (Федічев, 2023, с. 71-72).

Дипломатичний дискурс є невід'ємною частиною міждержавних офіційно-ділових відносин у сфері політики, економіки та культури. Він регулює офіційні взаємини міжнародних організацій, структур та окремих осіб, а його втіленням є конвенції (міжнародні угоди), ноти (дипломатичні звернення), протоколи, меморандуми, договори, заяви та навіть ультиматуми. Крім того, дипломатичний дискурс є механізмом для підтримання довіри, сприяє досягненню міжнародного співробітництва та врегулюванню конфліктів. Він дозволяє сторонам донести свої погляди, вислухати аргументи інших та шукати компромісні рішення.

Міжнародні відносини, зовнішня політика і дипломатія існують у нерозривному зв'язку. У сучасному світі вони утворюють єдине поле, що складається з елементів, жоден з яких не може існувати ізольовано від інших, поза цим полем. Міжнародні відносини – явище далеко не статичне. Динаміка їхнього розвитку багато в чому залежить від зовнішньої політики, що проводиться як окремими державами, так і групами держав. Здійснення ж

зовнішньої політики сьогодні неможливе без дипломатичної діяльності (Беляков, 2022, с. 26).

Таким чином, не можна заперечувати роль дипломатії як найважливішого засобу здійснення зовнішньої політики держав, що має власну професійну мову, термінологію, комунікативні особливості – протокол, ритуали, етикет, способи передавання інформації, тобто власний професійний дискурс як у широкому, так і у вузькому розумінні цього міждисциплінарного терміна.

1.3. Методологічні засади дослідження дипломатичного дискурсу

Вибір методів дослідження дипломатичного дискурсу на підставі матеріалів текстів дипломатичних документів обумовлений необхідністю надати комплексний та системний аналіз цього важливого явища, відображаючи відповідні цілі та завдання, сформульовані у вступі. Важливо зазначити, що такий аналіз може стати ключовим для розуміння та сприйняття дипломатичних відносин у контексті арабського світу. У зв'язку з цим, реалізація вказаних цілей та завдань передбачає застосування різноманітних методів та підходів дослідження:

- метод дискурс-аналізу – це лінгвістичний підхід, спрямований на вивчення текстів та їх соціокультурного контексту для розкриття способів конструювання сенсу та ідентифікації дискурсивних практик. Текст аналізується на рівні фраз, слів, структури, риторичних прийомів, а також вивчаються контекстуальні фактори, такі як соціокультурний контекст або політична обстановка;

- метод корпусного дослідження – ґрунтується на аналізі великих корпусів текстових даних, зібраних з різних джерел і контекстів. За допомогою корпусного дослідження можна вивчити структуру та частотність вживання конкретних слів, фраз та тематичних категорій у дипломатичних текстах;

- порівняльний аналіз полягає у вивченні та зіставленні текстових даних з різних джерел або контекстів для виявлення подібностей та розбіжностей, використовуючи методи дискурс-аналізу або корпусного дослідження, і порівнюючи отримані дані, щоб проаналізувати спільні риси та відмінності;

- мультидисциплінарний підхід дослідження дипломатичного дискурсу базується на різних галузях науки, таких як мовознавство, політологія, соціологія, культурологія, історія тощо. Цей підхід дозволяє розглядати дипломатичний дискурс як складний феномен, що відображає політичні, соціокультурні та лінгвістичні аспекти;

- контекстуальний підхід дослідження дипломатичного дискурсу враховує контекст, в якому знаходяться дипломатичні текстів. Це включає в себе розгляд політичної ситуації, історичних подій, культурних факторів та інших важливих аспектів;

- у свою чергу, комплексний аналіз вимагає комплексного підходу, який включає аналіз мовної структури текстів, контексту, в якому вони функціонують, а також врахування історичного та культурного контексту.

Також, для проведення дослідження ми розробили алгоритм. У першу чергу, ми визначили, який саме аспект дипломатичної термінології арабської мови плануємо досліджувати. При дослідженні арабської дипломатичної термінології об'єктом дослідження може бути ряд різних аспектів, які допоможуть краще зрозуміти її структуру, використання, але ми зупинилися на дослідженні походження та семантики конкретних дипломатичних термінів арабської мови та класифікації дипломатичних термінів за різними категоріями, такими як тематичні групи (наприклад, політичні, економічні, юридичні терміни).

На другому етапі ми відібрали відповідні тексти та матеріали для дослідження арабської дипломатичної термінології. Це корпуси текстів (дипломатичні документи, електронні ресурси тощо); спеціальні профільні довідники та словники дипломатичної термінології арабської мови, які надають визначення та пояснення термінів; аналітичні статті і т.д.

На третьому етапі провели лінгвістичний аналіз арабських дипломатичних термінів та їхнього вживання. Розглянули їхню структуру, походження, семантику та контекст вживання в дипломатичних текстах.

На четвертому етапі класифікували арабську дипломатичну термінологію за різними категоріями та за тематичними групами. Розглянули особливості та основні кластери термінів, їхні взаємозв'язки.

На п'ятому етапі ми порівняли арабську дипломатичну термінологію з термінологією латинської, англійської та української мов. Визначили, які терміни є специфічними для арабської мови, а які загальними з іншими мовами.

На останньому, шостому, етапі ми підготували та узагальнили висновки про результати нашого дослідження.

1.4. Сучасна стандартна арабська як мова дипломатії

Сучасна стандартна арабська мова – це прямиий відповідник англійському терміну «Modern Standard Arabic», а отже це форма арабської мови, яка сьогодні використовується як офіційна мова в арабських країнах. Особливо в соціальних мережах, арабська мова зараз переживає дуже швидкий і глибокий розвиток, не тільки в словниковому запасі. Сучасна стандартна арабська – це мова книг, ЗМІ та освіти, а також розмовна мова, наприклад, в офіційних промовах і в релігійних питаннях. Деякі науковці та фахівці використовують термін «Арабська літературна мова», що є прямою калькою з російської «Арабский литературный язык», в нашій праці під «Арабською мовою» ми матимемо на увазі «Сучасну стандартну арабську мову», вважаючи цей термін більш влучним та актуальним.

Арабська мова набула поширення у дипломатичному дискурсі після Другої світової війни, ООН запровадила арабську мову як офіційну мову у всіх її формах у 1973 році. Джерелом такого інтересу до арабської мови є безліч факторів, у тому числі і поширеність її у світі. Кількість носіїв арабської мови

у світі – понад 400 млн. чоловік. Не кажучи вже про існування таких інклюзивних регіональних інституцій в рамках арабської політичної спільноти як Ліга арабських держав, Рада співробітництва арабських держав Затоки та інші.

Мовна ситуація в будь-якій країні сучасного світу є неоднорідною і складною, арабські країни не є виключенням. Мовна ситуація в усьому арабському ареалі – це сукупність окремих мовних ситуацій усіх без винятку арабських країн. Вона зумовлена не тільки відмінностями у використанні сучасної стандартної арабської мови, а й іншими факторами, наприклад співіснуванням та функціонуванням двох основних форм арабської мови: сучасної стандартної арабської мови, яка походить від класичної арабської мови і є загальноприйнятим засобом письмового спілкування, використовуваним, зокрема, і в періодичній пресі, і так званих арабських діалектів (або арабських діалектних мов), що є специфічними для різних країн або деяких регіонів і являють собою основний засіб усного спілкування, який використовують у побуті, в усних формах мистецтва, у передачах радіо, телебачення (Фалих, 2019, с. 114).

За географічними ознаками сучасні арабські діалекти можна розділити на дві основні групи: східні (машрикські) і західні (магрибські). Східна група поділяється на чотири підгрупи: месопотамську, аравійську, центрально-арабську та єгипто-суданську. Варто також зазначити, що до східної групи відносяться «острівні» арабські діалекти Середньої Азії. Арабські діалекти також підпадають під класифікацію за двома основними параметрами – соціальному та територіальному. За соціальною характеристикою їх поділяють на «кочові» та «осілі», а останні, в свою чергу, – на міські та сільські. На соціальне членування діалектів накладається географічне членування (Омелянчук, 2010, с. 113).

Також має місце й процес взаємодії між сучасною стандартною та розмовною мовами, в результаті чого виникає так звана «середня» мова, яка втрачає ряд граматичних ознак арабської мови (Омелянчук, 2010, с. 114).

З огляду на офіційний статус арабської мови та особливості її функціонування порівняно з іншими мовами, серед арабських країн можна виокремити:

- арабомовні країни, у яких спостерігається функціонування арабської мови на всіх рівнях і в усіх сферах спілкування, при цьому іноземні мови мають обмежене застосування і використовуються переважно для вищої освіти та наукових досліджень. Ця ситуація є характерною для країн Близького Сходу (таких як Сирія, Саудівська Аравія, Йорданія, Ірак, Об'єднані Арабські Емірати, Кувейт), а також для Єгипту та колишньої Лівійської Джамагирії;

- арабомовні країни, в яких характерною відмінністю, що визначає їхню мовну ситуацію, є існування так званого «паритетного білінгвізму»: одночасне застосування арабської мови, проголошеної офіційною державною мовою, та однієї з іноземних мов у сфері освіти, у господарському й адміністративному житті; в цю групу входять передусім країни, в населенні яких представлені, окрім арабів, доволі значні неарабські етноси (наприклад, бербери в Алжирській Народній Демократичній Республіці та Королівстві Марокко), а також моноетнічні Республіка Туніс і Ліванська Республіка;

- арабомовні регіони із ситуацією полілінгвізму, де, нарівні з арабською мовою, функціонують різноманітні місцеві мови та одна з іноземних мов, які конкурують з арабською, що має статус державної мови (Ісламська Республіка Мавританія, південні провінції Республіки Судан). Внаслідок цього, арабська термінологія може бути залежною від географічних меж функціонування термінів (Троєглазова, 2013, с. 136-137).

Таким чином, сучасна стандартна арабська виступає дипломатичною мовою, а розмовна мова або місцеві діалекти значно відрізняються від неї залежно від країни та регіону.

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ

У першому розділі ми дійшли до висновку, що для кожної спеціалізованої галузі людської діяльності характерна своя унікальна система термінів, яка відображає специфіку цієї галузі у мовній формі. Термін – це, передусім, слово. Незважаючи на специфічність його семантики та функціонування, термін зберігає феноменологічні ознаки слова, а саме взаємозв'язок форми і змісту. Кожен термін входить у певну терміносистему, концептуальне значення визначається його місцем у цій системі. Терміни мають відповідати певним вимогам, таким як системність, наявність дефініції, конкретність, нейтральність тощо.

Сучасна стандартна арабська мова є офіційною мовою в арабських країнах та використовується як форма комунікації в різних сферах життя, таких як соціальні мережі, ЗМІ, освіта, література тощо. Зокрема, після Другої світової війни ООН визнала арабську як офіційну мову, що надало їй статус мови дипломатії. Мовна ситуація в арабському ареалі є складною через різноманітність використання сучасної стандартної арабської мови та арабських діалектів.

Дипломатичний дискурс є невід'ємною складовою міжнародних офіційно-ділових відносин. Цей вид комунікації регулює офіційні стосунки між країнами, міжнародними організаціями та окремими особами, і його проявами є різноманітні документи, такі як конвенції, ноти, протоколи, договори тощо. Дипломатичний дискурс сприяє забезпеченню довіри, міжнародному співробітництву та розв'язанню конфліктів, даючи можливість сторонам висловлювати свої погляди, обговорювати аргументи та доходити до компромісних рішень.

Дипломатичний дискурс є ключовим інструментом здійснення зовнішньої політики, володіє власною професійною мовою, термінологією та комунікативними особливостями, що визначає його місце в міждисциплінарному контексті. В свою чергу, мова дипломатичних

документів – це та мова, якою дана держава говорить із зовнішнім світом, по ній значною мірою судять про державу. Тому до мови дипломатії висуваються досить високі вимоги.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА ДИПЛОМАТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

2.1. Структура та семантика дипломатичної мови

Лексика будь-якої мови – це складна і різнопланова сукупність слів, яка об'єднується в певні верстви, ряди, групи на основі тієї чи іншої подоби, спільності, стилістичного, семантичного, генетичного, функціонального та іншого характеру, які різняться, протиставляються в межах таких груп за більш вузькими, диференційними ознаками. Для кожної сфери людської діяльності притаманна наявність власної системи понять, яка відображається у використанні спеціалізованих термінів певної мови. Вони становлять особливий пласт літературної лексики і як слова вузькоспеціальні протиставляються не термінам – словам загального вжитку (Белкин, 1975, с. 118).

Багато сфер людської діяльності мають свою мовну специфіку, що тісно пов'язана зі змістом предмета. Мова дипломатичних документів – це мова, якою держава говорить із зовнішнім світом. Дипломатія, як і будь-яка інша діяльність, має свою термінологію (Трабелси, *Вопрос терминологии в арабском дипломатическом языке*).

Міждержавна комунікація неможлива без дипломатії. Дипломатія має давню історію, і її мова є результатом тривалої соціокультурної взаємодії та комунікації між різними народами. Відсутність такого спілкування могла призводити до конфліктів. Але також варто зауважити, що сама мова інколи могла бути джерелом непорозумінь і конфліктів. Її особливість полягає у обережному використанні слів і виразів, ретельному підборі синтаксичних конструкцій, комбінуванні вербальних і невербальних знаків. Особлива організація мовних засобів допомагала будувати мости, зміцнювати відносини і запобігати конфліктам.

Дипломатична мова – це термін, що вживається на позначення двох різних понять. По-перше, це мова, якою ведуться офіційні дипломатичні відносини і складаються міжнародні договори. По-друге, це сукупність спеціальних термінів та фраз, що становлять загальноприйнятий дипломатичний вокабуляр.

Питання вибору мови для дипломатичних відносин завжди турбувало представників цієї професії, адже першочергова роль дипломатів – знайти спільну мову для спілкування. В окремі періоди історії суспільства для зручності ведення перемовин і підписання договорів держави приймали ту чи іншу мову як міжнародну дипломатичну. У різні часи такими мовами були арамейська, латинська, грецька та французька. У Західній Європі від середньовіччя до середини XVIII ст. мовою дипломатії була латинська, тому найстаріші документи сучасної епохи були написані латинською.

У XVII ст. в Європі постала проблема національних мов як мов міжнародного спілкування. У цьому протистоянні перемогла французька, повністю витіснивши латинську. У XVIII ст. французька стала загальноприйнятою дипломатичною мовою настільки, що навіть дипломатичне листування між США та Британією проводилися французькою.

Протягом XIX ст. можна було спостерігати протистояння англійської та французької мов у царині дипломатії, що призвело до впливу французької мови на розвиток англійської мови в цій галузі. У XX ст. англійська мова стала домінуючою на дипломатичному полі. У той же час все більше країн наполягали на використанні своєї національної мови у дипломатичному листуванні. Зокрема, на конференції у Сан-Франциско в 1945 р. було визначено п'ять мов для офіційного спілкування: китайську, англійську, французьку, російську та іспанську. Пізніше до цього переліку була додана арабська. Ці мови стали офіційними і робочими мовами ООН, тобто стали дипломатичними мовами.

Термінологія дипломатичної діяльності, як і весь лексичний склад мови, виникла, існує та розвивається в тісній взаємодії з подіями та явищами у

міжнародному середовищі. Її лексика і термінологія мають глибокі екстралінгвістичні та соціокультурні корені, які проявляються в історичному контексті (Трабелси, *Вопрос терминологии в арабском дипломатическом языке*).

У минулому були часи, коли провідна роль однієї мови в дипломатії була не результатом лінгвістичних чи семантичних рішень, прийнятих науковцями, а результатом політичного, стратегічного, економічного, культурного домінування однієї держави в міжнародних відносинах. У сучасних міжнародних відносинах, мова дипломатичного спілкування залишається не менш важливою. У міжнародній дипломатії використовуються мови міжнародного спілкування та співробітництва, і серед них наразі англійська мова посідає провідне місце (Мацько, 2000).

Дипломатичний підстиль є одним із видів офіційно-ділового функціонального стилю, що містить у собі низку підстилів: політичний, юридичний, дипломатичний, канцелярський, торговельно-діловий тощо. Найбільшу схожість мають дипломатичний і політичний дискурси. Однак дипломатичний вирізняється ступенем стриманості та відвертості оратора, цільовою аудиторією, лексикою та змістом, мовленнєвими стратегіями й тактиками, метою. Крім того, специфіка дипломатичного дискурсу відбивається на складанні дипломатичних документів (Трабелси, 2013, с. 8).

Одна з суттєвих особливостей лексики дипломатичного дискурсу – це її тісний зв'язок з юридичною мовою, яка відображається не лише у використанні юридичних термінів, а й у наближенні значень дипломатичних та юридичних термінів. Лексика дипломатичного діловодства має свої особливості у використанні мови, включаючи нестандартні слова, вирази та специфічну побудову. У мові документів дипломатичного спрямування спостерігається декілька характерних ознак лексики та фразеології:

- переважання міжнародної термінології;

- наявність слів, які є своєрідними «функціональними» синонімами до загальнолітературних слів (вони відрізняються не тільки сферою вживання, а й тим, що їх значення закріплює їх саме за дипломатичним документом);

- використання лексики, яка зазвичай не зустрічається в сучасній мові поза документами дипломатичного спілкування. Ці слова та звороти мають за мету вираження міжнародної ввічливості.

Дипломатична терміносистема як і будь-яка терміносистема, складається з низки термінологічних груп і підгруп, елементи яких тісно пов'язані між собою спільністю значення.

Дипломатична термінологія поділяється на два різновиди:

- терміни, яким надано специфічної інтерпретації політичного, загальноправового та дипломатичного характеру;

- міжнародно-правові терміни.

До першої групи належать терміни дипломатичні – diplomatic relations «дипломатичні відносини», diplomatic immunities «дипломатичні імунітети», consular district «консульський округ», international organizations «міжнародні організації». Також ця група включає в себе політичні терміни – sovereignty «суверенітет», self-determination of peoples and nations «самовизначення народів та націй», peace «мир», security «безпека», war «війна», aggression «агресія».

До другої групи належать терміни юридичні та загальноправові – source of law «джерело права», legal personality «правосуб'єктність», legal responsibility «юридична відповідальність», legal norm «правова норма» тощо. Їх міжнародно-правова інтерпретація породила похідні словосполучення: contracting states «договірні держави», the law of international security «право міжнародної безпеки», the definition of aggression as an international crime and responsibility for aggression «визначення агресії як міжнародного злочину та відповідальності за агресію», the principle of sovereign equality of states «принцип суверенної рівності держав, diplomatic and consular law «дипломатичне та консульське право», international legal norm «міжнародно-

правова норма», international legal personality «міжнародна правосуб'єктність». Можливі ситуації, коли один термін має у міжнародному та внутрішньодержавному праві неоднозначний зміст (так, різні якісні характеристики властиві терміну «договір», у конституційному, цивільному чи трудовому праві, а з іншого – і в міжнародному праві).

Перелік «чисто» міжнародно-правових термінів досить великий: international legal recognition «міжнародно-правове визнання», third state «третя держава», right of peaceful passage «право мирного проходу», alternative rule «альтернативне правління», common heritage of humanity «спільна спадщина людства», crimes of international nature «злочини міжнародного характеру», legal aid in criminal cases «правова допомога у кримінальних справах», treaty depository «депозитарій договорів», exclusive economic zone «виключна економічна зона» тощо.

Терміни, що належать до обох груп, зафіксовані у конституціях багатьох держав. До них можна віднести такі висловлювання: generally recognized norms and principles of international law «загальновизнані норми та принципи міжнародного права», ratification «ратифікація», letters of faith «вірчі грамоти», interstate associations «міждержавні об'єднання», dual citizenship «подвійне громадянство», extradition «екстрадиція». Такі терміни часто використовують у сфері законодавства. Цей аспект має важливе значення при ознайомленні з міжнародними договорами, у процесі їх тлумачення та виконання. Той самий дипломатичний термін може використовуватися в міжнародному праві для позначення більш конкретної категорії, як родове поняття. Так, «міжнародний договір» – це узагальнююче поняття всім міжнародних актів з ідентичними формальними ознаками (contract, convention, protocol, agreement, pact). Саме в цьому сенсі воно вживається в назві Віденської конвенції про право міжнародних договорів. Як родове поняття «міжнародна конференція» охоплює поряд із багатосторонніми зустрічами, що мають таку назву, конгреси та наради.

Мова дипломатичних текстів має складну і суперечливу природу. З одного боку, вона відзначається точністю, стандартизацією та чіткістю. З іншого боку, ця мова навмисно використовує двозначність, а також вимагає значної залежності від контексту та попередніх фонових знань.

Для синтаксису дипломатичних документів характерне вживання умовних речень, гнучких формулювань, що відповідає вимогам дипломатичного етикету, дипломатичного такту. Вживання наказового способу та відповідно імперативних речень не характерно для дипломатичного підстилю, крім виняткових випадків (ноти протесту та ультиматуми).

Мова дипломатії охоплює як вербальні, так і невербальні засоби комунікації. Іноді невербальні сигнали можуть мати більший вплив, ніж вербальні. Дипломатична невербальна мова налічує широкий спектр елементів: від жестів та міміки, щоб підкреслити свої слова та передати повідомлення зрозуміло всім сторонам, до маніпулювання військовими силами. Наприклад, специфіка рукостискання під час привітання може служити метафорою, яка допомагає визначити характер міжнародної зустрічі, переносячи особисті відносини на міжнародну арену. Місце і формат зустрічі, навіть форма і дизайн столу для перемовин демонструють престиж, а склад і рівень делегації може значною мірою впливати на результат домовленостей.

До числа традиційних видів дипломатичного листування відносять:

- ноти (вербальні й особисті (підписні));
- пам'ятні записки;
- меморандуми;
- заяви, листи та телеграми на рівні вищого державного керівництва (глав держав та урядів, міністрів закордонних справ тощо);
- особисті листи напівофіційного характеру;
- виступи та промови під час міжнародних конференцій і на трибуні міжнародних організацій;

- офіційні повідомлення Міністерства закордонних справ, інформаційних агентств, комюніке тощо (Юдіна, 2018).

Лексико-граматичні риси документів дипломатичного діловодства змінюються як під впливом соціально-історичних чинників, так і залежно від жанрової належності та змісту документа. Вирізняємо такі тематичні групи цієї лексики дипломатичного діловодства:

- назви дипломатичних документів;
- назви дипломатичних установ, міжнародних організацій;
- дипломатичні посади;
- форми титулів та ранги;
- міжнародно-правова лексика;
- визначення понять, пов'язаних з дипломатичною діяльністю.

У досліджуваній терміносистемі згідно зі структурною класифікацією можна виділити два види дипломатичних термінів: односкладні терміни (*ambassador* «посол», *accreditation* «акредитація», *extradition* «екстрадиція», *consulate* «консульство», *statement* «заява», *consul* «консул», *agreement* «угода») та терміни-словосполучення (двокомпонентні або багатоконпонентні терміни) (*international relations* «міжнародні відносини», *acte final* «заключний акт», *charge d'affaires ad interim* «тимчасовий повірений у справах», *envoy extraordinary and ministr plenipotentiary* «надзвичайний і повноважний посол», *diplomatic channel* «дипломатичний канал» та ін.).

Дипломатична терміносистема активно поповнюється запозиченнями з різних мов. Це запозичення з:

- латинської (агресія, альтернат, делікт, імміграція, нунцій, референдум);
- грецької (геноцид, протокол);
- французької (аташе, комюніке, консул, декларація, агреман);
- німецької (аншлюс);
- англійської (бойкот, брифінг, репарація) (Дерба, 2022, с. 67).

Однією з особливостей офіційно-ділового стилю (і дипломатичного підстилю, зокрема) є вживання віддієслівних іменників – *distribution*

«поширення», disarmament «роззброєння», prohibition «заборона» та інших. Можна також виділити ще одну рису дипломатичного стилю – велику кількість абревіатур (UN – Організація Об'єднаних націй (ООН), NATO – Організація Північноатлантичного договору (НАТО), EU – Європейський Союз (ЄС)).

Існує ціла система коротких записів, які використовуються на візитних картках, офіційних листах, документах і запрошеннях для позначення різних термінів і понять у письмовій комунікації або для вираження певного ставлення до особи: «p.f.» (pour feliciter) – поздоровлення; «p.r.» (pour remercier) – подяка; «p. c.» (pour condolance) – співчуття; «p.f.NA.» (pour feliciter Nouvel An) – поздоровлення з Новим роком; «p.p.» (pour presenter) заочна рекомендація нової особи, яка прибула на роботу до представництва (замість особистого візиту); «p.p.c.» (pour prendre conge) – висловлення прощання у зв'язку з остаточним від'їздом із країни, коли прощальний візит не наноситься; «R.S.V.P.» (répondez s'il vous plaît) – «будь ласка, дайте відповідь», запит до одержувача дати відповідь на запрошення, щоб організатори заходу знали, чи він збирається прийти; «A.S.A.P.» (as soon as possible) – якнайшвидше; «V.I.P.» (very important person) – дуже важлива особа і т.д. (Мацько, 2000).

У дипломатичних документах найчастіше використовується такий спосіб викладу як оповідання. Що стосується опису та міркування, то вони використовуються рідко. Директивний спосіб викладу можливий у міжнародних документах тільки в екстрених випадках, таких як розрив дипломатичних відносин або ультиматум.

Мова документів дипломатичного характеру повинна дотримуватися принципів тактовності та ввічливості. У процесі створення таких документів необхідно уникати різких висловлювань, особливо персоніфікованих, і керуватися міжнародними етичними стандартами. Дипломатичні документи не можуть бути двозначними. Слово в дипломатичному документі повинно абсолютно точно відповідати своєму смислового навантаженню. Якщо слово

може мати різні інтерпретації в певному контексті, його доцільно замінити іншим (Юдіна, 2018).

Дипломатична термінологія є одним із найбільш яскраво виражених функціонально-маркованих засобів підстилю дипломатичних документів. Термінологія поділяється на:

- загальноживану, зрозумілу більшості тих, хто розмовляє, термінологію (дипломат, дипломатія, консульство, посольство);
- вузькоспеціальну, маловживану і значно менш поширену термінологію, зрозумілу і використовувану тільки фахівцями (вірчі грамоти, Віденська конвенція 1961 р., передова група);
- перехідну групу (демарш).

Однак необхідно зазначити, що між ними немає чіткої межі й вони перебувають у постійній взаємодії (Трабелси, *Вопрос терминологии в арабском дипломатическом языке*).

Отже, мова в дипломатії відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки вона є не тільки засобом передачі інформації та спілкування, але й самою основою дипломатичної діяльності. Разом з тим, в сучасній дипломатії враховується також мовний плюралізм та багатомовність. Дипломати з різних країн навчаються та використовують різні мови для спілкування, що дозволяє досягти кращого взаєморозуміння та зближення у міжнародних відносинах. Використання різних мов сприяє більш широкому обсягу діалогу та врахуванню культурних особливостей кожної сторони. Використання мови у дипломатичному дискурсі має численні аспекти, які варто врахувати.

2.2. Особливості дипломатичної термінології

Дипломатична термінологія є складною динамічною системою, що включає терміни таких сфер дипломатії, як дипломатична служба, міжнародне право, дипломатичний протокол (церемоніал), дипломатичний етикет та ін. Значну частину термінів досліджуваної сфери становлять найменування, що

відносяться до наступних термінологічних груп: дипломатичні агенти, дипломатичні документи, дипломатичні процедури, дипломатичні візити, дипломатичні представництва, дипломатичні права та привілеї, дипломатичні прийоми та ін.

Група *diplomatic agents / diplomatic ranks* «посади та дипломатичні ранги» включає, наприклад, такі терміни, як *ambassador extraordinary and plenipotentiary* «надзвичайний і повноважний посол», *attache charge d'affaires* «повірений у справах», *consul* «консул», *consul general* «генеральний консул», *counselor* «радник», *diplomat* «дипломат», *doyen* «дуайєн», *envoy* «посланник», *legate* «легат», *minister plenipotentiary* «повноважний міністр», *nuncio* «Папський нунцій; посланник», *vice-consul* «віце-консул» та ін.

До термінологічної групи *diplomatic documents / diplomatic correspondence* «дипломатичні документи / дипломатичне листування» входять, наприклад, найменування таких дипломатичних документів, як *accord* «угода, договір», *aide-memoire* «пам'ятна записка, пам'ятка», *concordat* «конкордат; договір між окремими особами, урядами», *contract* «договір, угода», *convention* «конвенція», *credentials (letters of credence)* «вірчі грамоти», *letters of recall* «відкличні грамоти», *note verbal* «вербальна нота» і т.д.

Найменування «дипломатичних представництв» об'єднуються в групу *diplomatic bodies: chancellery* «канцелярія», *consulate* «консульство», *embassy* «посольство», *consulate general* «генеральне консульство» та ін.

Група *diplomatic procedures* «дипломатичні процедури» поєднує найменування різних дипломатичних процедур: *accession* «приєднання (до договору, конвенції)», *accreditation* «акредитація (дипломатичних представників)», *arbitration* «третейський суд; арбітраж», *diplomatic asylum* «дипломатичний притулок», *demarche* «демарш; дипломатичний крок», *denunciation* «денонсування; анулювання (договору)», *echequatur* «екзекватура (посвідчення про визнання іноземного консула)».

До термінологічної групи *diplomatic privileges and immunities* «дипломатичні привілеї та імунітети» відносять, наприклад, такі

найменування як *exterritoriality* «екстериторіальність», *inviolability of person* «недоторканність особистості», *inviolability of domicile* «недоторканність житла», *exemption local criminal and civil jurisdiction* «звільнення від кримінальної та цивільної юрисдикції» і т.д.

До групи *diplomatic receptions* «дипломатичні прийоми» включені найменування різних видів дипломатичних прийомів (офіційні / неофіційні; денні / вечірні; з розсадкою / без розсадки): *a glass of champagne* «келик шампанського», *breakfast* «сніданок», *dinner* «обід», *cocktail* «коктейль» та ін.

Лексичною базою будь-якого дипломатичного документа є загальноживана лексика, включаючи суспільно-політичні терміни. До цієї групи слів відносяться поняття, що стосуються політичного та суспільного устрою держави, політичних партій та організацій. Іншою групою є спеціалізована термінологія (Петровська, 2021, с. 142).

Хоча дипломатію відносять до сфери зовнішньої політики держави, лінгвістичні відмінності політичних і дипломатичних текстів істотні. За своїми лінгвістичними характеристиками мова дипломатії належить до мов для спеціальних цілей (*language for special purposes, LSP*), які зберігають граматику і синтаксис нормативної літературної мови, але мають власну термінологію, як і інші мови для спеціальних цілей. Щойно з'являється необхідність ідентифікувати мову для спеціальних цілей, можна з упевненістю говорити про формування професійного дискурсу (Беляков, 2022, с. 54-55).

Завдяки своїй специфічній сфері застосування та конкретним об'єктам позначення, терміни стають частиною обмеженої лексики, входячи в спеціальну термінологію, що інтегрується в лексико-семантичну систему мови.

Термін «мова для спеціальних цілей» є дослівним перекладом англійського «*Language for specific / special purposes*», аббревіатура якого *LSP* посідає домінуючі позиції не тільки в англійській літературі, але і в багатьох інших розвинених мовах. Вітчизняні дослідники вживають релевантними поняттю *LSP* терміни «субмова» (М.Б. Вербенец, О.Я. Андріянова), «підмова»

(Н.В. Орлова), «мова спеціального вжитку» (А.О. Ходцева, Н.В. Астаніна, Г.Є. Бакаєва), «мова спеціального призначення» (Л.В. Туровська), «мова для спеціальних потреб» (І.М. Плотницька, О.П. Левченко, З.Ф. Кудрявцева).

LSP розглядаються як функціональні різновиди сучасних національних мов. За такими своїми лінгвальними характеристиками як граматики і синтаксис система LSP загалом має ознаки загальнолітературної мови, проте характеризується особливим лексичним складом, а точніше – його номінативною частиною. LSP розкриває спеціальні структури знання, служить їх об'єктивації і забезпечує цим спілкування фахівців у конкретній предметній області. Релевантність окремо взятої мови (LSP) обумовлена релевантністю відповідної предметної галузі знання, та її специфіка пов'язані з рівнем розвитку цього знання відповідного соціуму. Кардинальною відмінністю мови для спеціальних цілей від загальнонаціональної мови є присутність у LSP особливих лексичних підсистем, насамперед – термінологічної та певною мірою видозміненої синтаксичної системи. Через те, що мови для спеціальних цілей постійно взаємодіють із загальнолітературною мовою, межа між неспеціальною та спеціальною лексикою є рухомою. У зв'язку з цим є дві тенденції: з одного боку, спеціальні слова переходять у загальний лексичний склад мови, втративши деякі свої властивості, з іншого боку, загальноновживані слова можуть термінологізуватися.

Дипломатичний підстиль офіційно-ділового стилю характеризується наявністю усталених мовних зворотів, стандартизацією викладу. На рівні лексики це є високий рівень насиченості текстів дипломатичною термінологією і термінологією міжнародного права, а також стандартизованими мовними зворотами. До спеціальної лексики можна зарахувати назви дипломатичних установ, органів, процедур, посадових осіб, дипломатичних документів та їх частин тощо. Наперед заданий параметр дипломатичного тексту складають мовні формули, завдяки яким текст дипломатичного документа є по суті закритою мовленнєвою підсистемою, що працює за усталеними правилами і вкладається в дозволені форми, не

допускаючи індивідуальних особливостей мовлення суб'єктів дії. Багатогранність мовних формул, широка палітра різноманітних нюансів мовної етики дає змогу змінювати тон дипломатичного мовлення від найвишуканішої люб'язності до стриманого ввічливого невдоволення (Христюк, 2017, с. 53).

Головними рисами дипломатичної мови, яка є підтипом офіційно-ділового стилю, є неприпустимість двозначного тлумачення, точність у формулюваннях, використання протокольних формул ввічливості, компліментарність, етикет, усталені мовні звороти, стандартизований стиль викладу, стислість та лаконічність (Христюк, 2017, с. 54).

Оскільки дипломатичні тексти формувалися як результат міждержавної співпраці, у сфері дипломатичної термінології іншомовні запозичення посідають значне місце. Ці терміни, які в сучасній мові вважаються власне дипломатичними, попередньо, в мові, з якої запозичались, могли мати інше значення. Так, наприклад, «консул» – у Стародавньому Римі періоду республіки титул двох обраних найвищих службових осіб, у період імперії – «почесний титул», у містах Північної і Середньої Італії (XI-XIII ст.) найвища службова особа, у Франції у 1799-1804 рр. титул трьох осіб, які зосереджували в своїх руках найвищу виконавчу владу. Слово ж «легат» у стародавніх римлян означало «посол», а пізніше – «намісник» (Мацько, 2000).

Частина термінологічної лексики розвинула свою семантику: одне із значень утворених багатозначних слів виступає дипломатичним терміном, наприклад: «нота» (лат. *nota* – знак, зауваження) офіційне дипломатичне письмове звернення однієї держави до іншої чи до кількох держав (нотне листування, вербальна нота), 2) омонім нота (муз.); «іmunітет» (лат. *immunitas* – звільнення, свобода) – 1) виключне право не підлягати деяким загальним законам, що надається особам, які займають особливе становище в державі (дипломатичний іmunітет), 2) іmunітет (мед., біолог.) (Мацько, 2000).

У дипломатичних текстах функціонують сталі вирази іншомовного походження: «де-юре» (лат. *de jure*) – юридично, за правом, формально; «де-

факто» (лат. *de facto*) – фактично; «персона грата» (лат. *persona grata* – бажана особа) – особа, кандидатура якої у якості дипломатичного представника в якій-небудь державі прийнята урядом цієї держави; «персона нон грата» (лат. *persona non grata* – небажана особа) – дипломатичний представник, що не користується довірою з боку уряду тої чи іншої держави, куди він призначається, або той, що втратив довіру і має бути відкликаний; «статус кво» (лат. *status quo*) – існуючий стан справ; «гоноріс кауза» (лат. *honoris causa* – заради шани) – за заслуги, почесне звання, почесна посада (Мацько, 2000).

Багато іншомовних термінів, які використовуються у дипломатичній лексиці, походять з класичних мов, таких як грецька і латинська. Вони були запозичені для позначення специфічних понять та ідей. Наприклад, термін «протокол» походить від грецького слова «*protokollon*», що складається зі слів «*protos*» (перший) і «*kolla*» (клеїти), що позначає першочерговість та прикріплення до документу. Іншомовні терміни в дипломатичній лексиці включають також латинські слова, такі як «кодекс» (*codex* – книга), «агент» (*agens* – діючий), «місія» (*missio* – послання, завдання), «конгрес» (*congressus* – зустріч, збори), «іммунітет» (*immunitas* – звільнення, свобода), «нота» (*nota* – знак, зауваження), «ратифікація» (*ratificatio* – схвалення), «екзекватура» (*exsequor* – виконання) та багато інших.

Формування основних правил геополітики та дипломатії, таких як Віденський конгрес 1815 р. і Аахський протокол 1818 р., сприяло установленню норм та традицій дипломатичного церемоніалу та протоколу. Цей процес співпав з часом, коли французька мова панувала в Європі. Багато дипломатичних термінів, які мають класичну основу, були запозичені з французької мови, такі як «акредитація» (фр. *accreditation* з лат. *accredo* – довіряю); «глобальний» (фр. *global* з лат. *globus* – куля); «регламент» (фр. *reglaement* з лат. *regula* – правило); «комюніке» (фр. *communiqué* з лат. *communico* – повідомляю); «резидент» (фр. *resident* з лат. *residens* – той, що залишається на місці); «віза» (фр. *visa* з лат. *visus* – побачений). Деякі вислови дипломатичної практики і сьогодні прийнято вживати французькою мовою.

Наприклад: «charge d'affaires» (фр.) – повірений у справах; особа, яка заступає посла за його відсутності (Мацько, 2000).

Одна з найважливіших рис офіційно-ділового стилю нейтральний тон викладу змісту лише в прямому значенні, що означає неприпустимість двозначного тлумачення окремих слів чи фраз документа, вживання слів у їх прямому значенні. Дипломатичний стиль враховує цю вимогу, і якщо лексичне значення слова в конкретному контексті може викликати різні інтерпретації, то таке слово рекомендується замінити іншим (Христюк, 2017, с. 51).

На відміну від нейтрального тону, який характерний для офіційно-ділового стилю, дипломатичне мовлення відзначається тональністю вираження пошани. Адже при вираженні прохань або подяки, висловлюючи незадоволення або подив, звертаючись зі вітання чи співчуття, неможливо уникнути емоційності. Асортимент протокольних форм ввічливості дуже широкий і за його допомогою можна підкреслити суворіший тон або більшу теплоту офіційного документа. У дипломатичному мовленні досить часто використовуються обов'язкові з точки зору дипломатичного етикету компліментарні вирази, які підкреслюють ввічливість та шану. Компліментарна лексика (протокольні офіційні формули дипломатичної ввічливості) створює особливу тональність дипломатичного документа: «засвідчуючи високу пошану», «прийміть запевнення у глибокій повазі», «маємо за честь повідомити». Відсутність компліменту в дипломатичних документах може бути лише у разі вираження протесту, пов'язаного з діями співробітників посольств або держави, які трактуються як незаконна діяльність чи грубе порушення норм поведінки, а також у нотах про оголошення трауру в країні, в нотах із висловлюванням співчуття (Христюк, 2017, с. 52).

Однією з найважливіших ознак дипломатичного мовлення, що є його відмінною особливістю, вважається етикетність, що являє собою особливу категорію модальної тональності дипломатичних текстів, яка відрізняє їх від

інших текстів офіційно-ділового стилю, яким у певних випадках може бути притаманна категоричність, строгість, навіть певною мірою загроза і виражається через спеціальні етикетні мовні формули. У таких видах дипломатичного листування, як особиста або підписна нота, лист, особисте послання, телеграма, важливу роль відіграють формули звертання. Дипломатичний протокол вимагає ретельного добору формули звертання, оскільки саме за звертанням, яким починається нота і лист, можна визначити тональність документа, наприклад: «Шановний пане Міністре», «Пане Посол», «Ваша Величносте», «Ваша Високосте», «Вельмишановний пане», «Ваша Святосте», «Ваша Високоповажносте», «Ваше Високопреосвященство», «Шановні високі гості» та ін (Христюк, 2017, с. 52).

Використання іншомовних термінів у дипломатичній лексиці сприяє точності та уніфікованості у вираженні понять і концепцій. Це дозволяє дипломатам ефективно спілкуватися та розуміти один одного незалежно від мовного та культурного контексту. Такі терміни стали невід'ємною частиною дипломатичного дискурсу і сприяють зміцненню взаєморозуміння між державами та міжнародними організаціями.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

Узагальнивши викладену інформацію, можна дійти висновку у тому, що дипломатична термінологія має низку загальних рис, властивих всім термінологічним системам і низку особливостей. Мову дипломатії можна розглядати як мову для спеціальних цілей, оскільки вона відображає конкретну сферу діяльності. Мова дипломатії відзначається інтенсивним використанням термінів, які часто мають латинське, грецьке або французьке походження, короткими аббревіатурами та гнучкими формулюваннями, оскільки стиль дипломатичних документів має вагомий вплив на імідж країни.

Терміносистема дипломатії перебуває ще в стані формування. Дослідження дипломатичної мови дозволяють відзначити, що вона постійно

поповнюється та збагачується завдяки запозиченням з різних мов. Дипломатична терміносистема налічує значну кількість інтернаціональних слів, які утворені на основі мов інших країн та міжнародних організацій.

Дипломатичні запозичення надходять із різних джерел, які відображають історичні зв'язки та вплив інших культур на сучасний дипломатичний дискурс. Зокрема, латинська, грецька, французька, німецька та англійська мови надали дипломатії широкий спектр термінів, що обогатили її лексичний арсенал.

Ця тенденція до інтернаціоналізації термінології свідчить про глибокий рівень міжнародного співробітництва та взаємодії. У дипломатичному житті надзвичайно важливо мати єдиний та зрозумілий мовний код для спілкування між різними культурами та націями. Саме тому інтернаціональні терміни у дипломатичній терміносистемі відіграють ключову роль у підтриманні зв'язків та налагодженні контактів.

Отже, лексику дипломатичного діловодства можна охарактеризувати як терміносистему, яка інтенсивно формується і розвивається. У процесі її розвитку формувалися групи тематичного спрямування, які постійно поповнювалися новими мовними засобами для вираження понять у сфері ділового спілкування.

РОЗДІЛ 3

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ АРАБСЬКОЇ МОВИ

3.1. Основні тенденції термінотворення арабської дипломатичної термінології

Щоб дослідити процес формування лексики дипломатичного діловодства як системи, необхідно детальніше зупинитися на питанні про тематичні групи, що входять до її складу.

З огляду на те, що дипломатичний дискурс перетинається з юридичним, військовим, економічним та іншими видами дискурсу, ми можемо спостерігати впровадження спеціальної лексики з вищезазначених комунікаційних галузей. Однак найчастіше зустрічається політична, юридична та військова лексика (Демидова, 2018, с. 45).

Юридичні та дипломатичні терміносистеми мають декілька спільних рис і властивостей, оскільки обидва дискурси спираються на певні правові норми та процедури, що регулюють взаємні стосунки між суб'єктами міжнародного права, терміни яких мають точні та однозначні визначення, що допомагає уникати недорозумінь та диспутів при взаємодії між державами. Серед прикладів, які залучаються до кожної з цих двох терміносистем, можемо навести: ظروف مخففة – помякшувальні обставини, مساومة على رد المتهم – угода між обвинуваченням та захистом, مسؤولية قانونية شاملة – об'єктивна відповідальність, تزوير – контрафікція, підробка (Троеглазова, 2013, с. 128).

Найбільшу кількість подібностей можна спостерігати в дипломатичному і політичному дискурсах, спричинених передусім схожими інституціями, де ці дискурси функціонують, а також схожістю цілей. Особливо яскраво зіткнення цих видів дискурсу відбувається в переговорному процесі, доступному широкому загалу, або публічних виступах дипломатів у дипломатичній

обстановці, але з політичними цілями; при підписанні міжнародних договорів; при зустрічах на високому рівні.

Дипломатичний дискурс, так само як і політичний, переплітається з військовим у різноманітних жанрах. Серед цих жанрів можна виділити «дипломатичні місії», «декларації війни чи миру», «прес-конференції», «резолюції та угоди» та «мирні переговори» тощо. Варто відзначити, що в конфліктних ситуаціях має місце пошук спільних рішень та спроби зменшити напругу, особливо, коли йдеться про військову ситуацію та її розв'язання політичними способами, як у випадку з сирійською кризою. Інтенсивний розвиток співпраці в галузі військово-технічних питань призводить до того, що термінологія в цій області стає більш відкритою та динамічною. Вона продовжує розвиватися й поповнюватися новими термінами, включаючи запозичення з інших мов.

Зважаючи на активний розвиток мас-медіа та збільшення їхнього впливу на суспільну свідомість, а також прагнення дипломатії до демонстрації відкритості, можна спостерігати зближення дипломатичного дискурсу та дискурсу мас-медіа. Дипломати використовують ЗМІ для трансляції своєї думки для широкої аудиторії щодо різних ситуацій у світі. Дипломатичний дискурс представлений у сфері мас-медіа в таких видах, як: виступи дипломатів на засіданнях Ради Безпеки, Генеральної Асамблеї ООН та інших організаціях подібного типу, публічні виступи дипломатів, які викладають внутрішню та зовнішню спрямованість політики держави, опубліковані у ЗМІ інтерв'ю з представниками дипломатичного корпусу тощо (Демидова, 2018, с. 18).

Також відомі випадки вживання одного терміна для позначення різних явищ, наприклад, *بروتوكول* «протоколом» можуть іменуватися:

- додаток до договору або конвенції;
- процедуру, порядок певних офіційних дій (дипломатичний протокол);
- самостійний договір.

Деякі терміни можуть належать до декількох номенклатурних груп, отримуючи в кожній із них окреме значення: قضاء: 1) «суд», «судочинство» (органи судової влади); 2) «район» (одиниці адміністративно-територіального поділу) (Сівков, 2008). Кілька значень має термін «справа» – ملف:

- поняття, яке використовується для позначення набору документів (або іноді окремого документа), пов'язаних з певною сферою діяльності чи напрямком організації, що знаходяться у відокремленій папці;

- одиниця зберігання текстових документів в архіві;

- концепція, яка визначає сукупність документів, що стосуються певного питання чи сфери, і які об'єднані в єдиний зв'язок (наприклад, «судова справа» в контексті розгляду суперечливих питань в арбітражному суді).

Основними методами створення арабських термінів досі є методи, розроблені ще при зародженні Ісламу. Головними з них вважаються деривація – الاشتقاق, словотворення – النحت, арабізація – التعريب. Для першого з них (الاشتقاق) властиве застосування префіксів, суфіксів, інфіксів (наприклад: продукція – إنتاج، ناتج، منتجات، منتوجات). Спосіб النحت – «ліплення, висікання» – являє собою створення нового слова з двох або більше відомих слів. Цей тип словотворення полягає в усіченні однієї або кількох приголосних; потім за наявними в мові моделями два слова з'єднуються, вокалізуються, і таким чином створюється бажане слово. Наприклад: رأس مال – «голова грошей» – رأسمال – «капітал». Спосіб التعريب полягає в асиміляції запозичених термінів за допомогою арабських словотворчих типів і моделей. Наприклад: «автоматизувати» – أتمت – «автоматизація» – أتمتة – «автоматизований» – مؤتمت – «автоматичний» – أوتوماتي – тощо (Белкин, 1975, с. 58).

Досліджуючи тенденції термінотворення дипломатичної термінології арабської мови, у поле зору впадають такі засоби творення термінів, як термінологізація, калькування, а також запозичення з інших мов.

Термінологізація – явище мовної системи, яке являє собою перехід слів і сполук до терміносистем-упорядкованих і певним чином організованих лексичних масивів, що репрезентують понятійну систему галузі науки,

техніки, виробництва, мистецтва тощо. Термінологізація протиставлена детермінологізації – переходу термінів до загальноживаної лексики, що супроводжується втратою його значеннєвих і системних характеристик (Селіванова, 2006, с. 618). На сучасному етапі, термінологізація вважається основним і найбільш продуктивним методом формування нових термінів. Основними інструментами термінологізації вважаються метафора та метонімія. Загалом, до категорій слів, які утворюються внаслідок термінологізації, можна віднести наступні:

- слова, що належать до загальноживаної лексики;
- квазі-терміни;
- фахову лексику, характерну для конкретної професійної групи;
- номенклатурні одиниці;
- власні імена;
- терміни, запозичені з інших терміносистем (Ющенко, 2017, с. 299).

Термінологічні словосполучення посідають провідне місце у дипломатичній термінології арабської мови, вони переважають з-посеред числа інших термінів, наприклад: العملية الدبلوماسية «дипломатичний процес», العلاقات الدولية «міжнародні відносини», السلك الدبلوماسي «дипломатичний корпус», الممثل الدبلوماسي «дипломатичний представник», البعثة الدبلوماسية «дипломатична місія», الحصانة الدبلوماسية «дипломатичний імунітет», الحوار السياسي «політичний діалог», المبعوث الخاص «спеціальний представник» та багато інших.

Незважаючи на пуристичну спрямованість академій арабської мови в різних країнах, сучасна арабська мова активно впроваджує нові міжнародні науково-технічні терміни і формує кальки стандартних словосполучень та зворотів. Поповнення іноземною лексикою неминуче для будь-якої мови, яка перебуває в певному континуумі суспільно-політичних, торговельно-економічних, культурних та інших зв'язків людської цивілізації.

Калька – слово чи вираз, які є буквальною перекладом іншомовного слова або виразу; зокрема, і за частинами з наступним складанням частин у ціле згідно із законами словотвору мови, у якій відбувається калькування

(Селіванова, 2006, с. 199). Способи калькування варіюються від транслітерації аббревіатур до перекладу найбільш уживаних розмовних назв. При перекладі термінів-кальок існують деякі труднощі, вмотивовані тим, що варіанти перекладів термінів-неологізмів або неповних кальок, можуть не збігатися, адже їх значення здатне змінюватися відповідно до контекстів (Сівков, 2008).

У створенні арабської дипломатичної термінології використовується метод калькування семантики слів з європейських мов. Цей підхід дозволяє збагатити лексикон арабської дипломатії шляхом перекладу та адаптації європейських термінів на арабську мову, зберігаючи їхні основні семантичні зміст і значення. Визначено декілька типів калькування: словотворчі кальки (متعدد الأطراف «антиамериканський»; معاد لأميركا «антисемітизм»; معاداة السامية «багатосторонній»; انفصالي «сепаратистський»; شعبية «популярність»); семантичні кальки (تيار «(політична) течія»; إصلاح «реформа»); фразеологічні кальки (الدول الراعية للإرهاب «держави, що підтримують тероризм», з англ. terrorism-sponsoring states; الحقوق المدنية «громадянські права», з англ. civil rights); напівкальки (ليبرالي «ліберал»; فيدرالية «федералізм»; إفریقی – أورو «євро-африканський»; الأوروبي الأطلسي «євроатлантичний») (Сівков, 2008).

Для арабської дипломатичної термінології характерні фразеологічні кальки – переклад термінологічного ідіоматичного словосполучення. Запозичення надходять із давньогрецької мови: دبلوماسية «дипломатія», أزمة «дипломатична криза»; استراتيجية «стратегія», у контексті استراتيجية وطنية «глобальна національна стратегія»; французької: برجوازية «буржуазія», برلمان «парламент»; англійської: ياردة «ярд» (Демидова, 2018, с. 21).

Найчастіше дипломатичні терміни калькуються переважно з латинської мови, наприклад:

- وصفت إسرائيل عام 2008 ريتشارد فالك بأنه "شخص غير مرغوب فيه". (лат. Persona non grata).

У 2008 році Ізраїль назвав Річарда Фалька *небажаною персоною* («персоною нон грата») (قناة الجزيرة).

- وعادة ما يؤدي اعتراف دولة ما ببيكين إلى قطع علاقاته بتايوان بحكم الأمر الواقع (лат. De facto) عملاً بمبدأ الصين واحدة.

Визнання країною Пекіна зазвичай призводить до *фактичного* (фактично, на ділі) розриву відносин з Тайванем відповідно до принципу єдиного Китаю (بيرونيوز).

- تولى لورانس راندولف منصبه كقنصل (лат. Consul) عام للولايات المتحدة بالدار البيضاء في 4 يناير 2021.

Лоуренс Рендольф обійняв посаду генерального консула США в Касабланці 4 січня 2021 року.

Калькування, як спосіб формування нових термінів в арабській дипломатичній лексиці, може об'єднувати певні латинські корені та елементи для створення власних термінологічних виразів, що мають адекватне значення в арабському контексті. Цей процес не тільки збагачує арабську дипломатичну лексику, але й підтверджує активну роль арабської мови в міжнародному спілкуванні, забезпечуючи її адаптацію. Доцільно було б навести задля повної картини інші приклади калькування арабською мовою латинських терміноелементів.

У запропонованій нижче таблиці наводимо інші приклади калькування арабською мовою латинських терміноелементів (دليل للمراسات الدبلوماسية):

Таблиця 1

Співвіднесеність латинських термінів з дипломатичною термінологією арабської мови

Термін	Еквівалент арабською
Ad hoc (для цього випадку / спеціально для цього, спеціальна тимчасова місія)	في صميم الموضوع (متخصص)
Ad referendum (що потребує наступного підтвердження компетентним органом)	قبول معلق بشرط

Ad rem (<i>що стосується справи / по суті справи</i>)	متعلق بالموضع
De facto (<i>на ділі, фактично</i>)	اعترف بالأمر الواقع لدولة ما
De jure (<i>юридично, по праву</i>)	اعتراف قانوني بشخصية الدولة
Incognito (<i>період неофіційної присутності дипломата до вручення вірчих грамот</i>)	فترة الوجود غير الرسمي للدبلوماسي
Jus cogens (<i>імперативна норма міжнародного права</i>)	قاعدة حتمية لا يجوز مخالفتها
Modus Vivendi (<i>тимчасова домовленість між сторонами певного протистояння</i>)	اتفاق تمهيدي مؤقت
Persona grata (<i>бажана персона</i>)	شخص مرغوب فيه
Persona non grata (<i>небажана персона</i>)	شخص غير مرغوب فيه
Status (<i>статус-кво в конкретний момент</i>)	وضع راهن في لحظة معينة
Status juries (<i>правовий статус</i>)	وضع قانوني
Vis-a-Vis (<i>по відношенню до / стосовно / щодо</i>)	بشأن – بخصوص – إزاء

Зрушення в значеннях слів нерідко зумовлені прямим впливом іншої мови. Вони являють собою семантичне примикання арабського слова до аналогічного за своїм прямим номінативним значенням іншомовного слова, і тим самим арабські слова, які мають у своїй семантиці точку зіткнення зі словами іншої мови, можуть частково або повністю копіювати семантику відповідних іншомовних слів. Цей процес семантичного калькування або семантичної індукції відіграє помітну роль у пристосуванні арабського словника до сучасних потреб (Белкин, 1975, с. 135).

Використання іншомовних слів представляє собою ефективний спосіб формування термінології арабської дипломатичної мови, і збільшення кількості інтернаціональних слів у цій системі відображає тенденції міжнародного співробітництва та інтеграції різних сфер. Семантичні кальки незліченні й за початковою ознакою виникає безліч семантичних інтернаціоналізмів на кшталт: مجلس الأمن «Рада Безпеки» (Security Council); التحكيم الدولي «міжнародний арбітраж» (International Arbitration), السلام الأبدي «вічний мир» (Permanent Peace); التصعيد العسكري «військова ескалація» (Military Escalation); قرار الأمم المتحدة «Резолюція Організації Об'єднаних Націй» (United Nations Resolution) тощо. Ці приклади демонструють, як іншомовні терміни англійської мови використовуються для позначення ключових понять у дипломатичній термінології арабської мови.

Таким чином, калькування семантики слів європейських мов є цінним ресурсом для розвитку арабської дипломатичної термінології, проте його використання потребує обережності та контекстуального підходу.

Поповнення арабської літературної мови іншомовною лексикою з різним ступенем інтенсивності відбувалося впродовж усієї доступної для огляду історії її існування і виходить навіть за її межі. Змінювалося в масі своїй предметно-понятійне коло запозиченої лексики, змінювалися послідовно джерела запозичення, характер і умови контактування, різнився ступінь асиміляції запозичених слів і змінювалося, зрештою, саме ставлення носіїв мови до запозичення, що визначало закономірність та інтенсивність

поповнення літературного словника запозиченнями. При цьому має бути врахований і географічний чинник, що зумовлює ймовірність появи локальних явищ, а також діапазон уживання літературної мови (Белкин, 1975, с. 98).

Багатовікові стосунки арабських держав із сусідніми народами залишили свій відбиток на формуванні мовної системи. Внаслідок колоніального панування в арабських країнах у різні періоди в якості другої мови використовувалися англійська (Ірак, Єгипет, Судан, Ємен), французька (Сирія, Ліван, країни Арабського Магрибу), італійська (Лівія). Це не могло не позначитись на поповненні лексичного складу арабської мови. Унаслідок того, що з плином часу з'являлися все нові і нові явища та предмети об'єктивної реальності, і виникла потреба в їхній номінації, запозичення стрімко увійшли до лексичного складу арабської мови (Белкин, 1975, с. 98-99).

Запозиченням називають процес перенесення як звукової форми, так і значення слів або висловів з однієї мови до іншої, у той час як калька є видом запозичення, де зовнішня форма повністю відтворюється з вихідної мови. Запозичення – це процес введення в мову морфем, слів або висловів іншої мови. Запозичення є важливою складовою процесу функціонування та історичної еволюції мови і є одним з основних джерел для поповнення словникового запасу (Ющенко, 2017, с. 302).

Запозичення в сучасній арабській термінології – живий процес. При розгляді запозичень у сфері дипломатії привертає до себе увагу проблема асиміляції запозичених слів. Під час калькування запозичене слово перекладають арабською мовою, запозичують його морфологічну структуру та семантичну вмотивованість, наприклад: «*persona non grata*» – شخص غير فيه مرغوب فيه, «культурний аташе» – ملحق ثقافي. Калькуватися можуть також словосполучення «السلك الدبلوماسي» «дипломатичний корпус», «السكرتير الأول» «перший секретар». Таким чином, слово за своїм формальним виглядом, у даному випадку, арабське словосполучення можуть перекладатися або словосполученням «*casus belli*» – حالة حرب, «*chargé d'affaire*» – قائم بالأعمال, або у

вигляді складного слова: «капіталізм» – رأسمالية (два слова رأس і مال) (Трабелси, *Вопрос терминологии в арабском дипломатическом языке*).

Найчастіше трапляється переклад термінології з іноземних мов арабською. У більшості випадків такою мовою-джерелом слугує англійська з огляду на те, що англійська є мовою міжнародного спілкування в сучасному світі. «Множинне акредитування» – اعتماد متعدد, «міжнародний арбітраж» – تحكيم دولي, «призначення посла» – تعيين السفير тощо (Демидова, 2018, с. 21).

Багато неологізмів асимілювалися і стали частиною словникового запасу мови, наприклад, такі слова і вирази як حماية حقوق الانسان «захист прав людини»; اعتراف بحقوق الشيوخ والأطفال «визнання прав літніх людей і дітей»; المعايير المزدوجة «подвійні стандарти» тощо (Демидова, 2018, с. 48).

Якщо говорити про причини запозичення термінів, головна з них у тому, що термінологія цієї діяльності вирізняється тісними й жвавими міжнародними зв'язками, а також зазнає іноземного впливу. Використання іноземної лексики є одним із ефективних методів формування дипломатичної термінології (Трабелси, *Вопрос терминологии в арабском дипломатическом языке*).

У процесі створення сучасної арабської термінології доводиться зважати насамперед на факт існування вже сформульованих понять і вироблених для них у нових європейських мовах термінів. Завдання арабської термінологічної практики зводиться до того, щоб знайти адекватні арабські терміни для вже відпрацьованих і більшою мірою стандартизованих іншомовних термінологій. Нові арабські терміни створюють або проти інтернаціоналізмів латино-грецького утворення, або проти національних (зараз переважно англійських і французьких) термінів (Белкин, 1975, с. 119).

Дипломатична мова, як особливий функціональний стиль, включає в себе велику кількість інтернаціональної лексики, яка головним чином запозичена з латинської та французької мов. Термінологія, в свою чергу, є інструментом, призначеним для уникнення можливих дублетів та не допустити множинності сенсу.

3.2. Характеристика та класифікація документів дипломатичного листування

У минулому для ведення офіційних дипломатичних відносин та укладання міжнародних договорів домінували латинська, французька, а згодом і англійська мови. Сьогодні такої обов'язкової єдиної мови не існує: поступово утверджується принцип рівноправності мов. У XIX-XX ст. спостерігається тенденція багатьох держав використовувати свою рідну мову у офіційних зносинах з іншими країнами – органи зовнішніх відносин ведуть офіційне листування, особливо обмін дипломатичними документами своїми національними мовами, що є ознакою самобутності.

Будні сучасної дипломатії не на дипломатичному паркеті, а за письмовим столом. Однією з важливих галузей дипломатичної роботи, що набувають все більшої питомої ваги, є складання дипломатичних документів. Дипломатичне листування є однією з основних форм дипломатичної діяльності держави щодо здійснення цілей та завдань її зовнішньої політики.

Розвиток сучасної дипломатії – це, насамперед, вдосконалення рівня культури дипломатів, одним із шляхів якого є уніфікація та стандартизація дипломатичних документів. Такий підхід до організації дипломатичної роботи не тільки мінімізує матеріальні й часові її витрати, а й забезпечує інформативність документації, фіксує ключові рішення зі сфери міжнародних відносин відповідно до нормативних вимог. Зміст дипломатичного документа відображає професіоналізм дипломатичної служби країни, а також рівень підготовки кожного дипломата (Турчин, Дорош, & Івасечко, 2018, с. 201).

Дипломатичне листування представляє собою надзвичайно важливий аспект різносторонньої дипломатичної практики. Цей термін охоплює всю різноманітність офіційної кореспонденції та документації дипломатичного характеру, і є одним з основних інструментів у сфері зовнішньої політики держави. За допомогою документів дипломатичного листування відбувається письмовий обмін інформацією між державами, а також виражається позиція

країни з різних міжнародних питань. З офіційного дипломатичного документа судять у першу чергу не лише про зовнішню політику держави, а й про професіоналізм дипломатичної служби, злагожденість і компетентність державного апарату в цілому (Юдіна, 2018).

Дипломатичне листування включає в себе різноманітну офіційну кореспонденцію та документи дипломатичного характеру, які використовуються для письмового офіційного спілкування між державами, висловлюється позиція країни з того чи іншого питання міжнародного життя; одна з основних форм зовнішньополітичної діяльності держави (Губерський, 2004, с. 354).

У свою чергу, дипломатична документація – це сукупність відомостей та даних, необхідних для здійснення аналізу, контролю, прийняття та організації виконання рішень щодо міжнародних відносин країни. Дипломатична документація є невід’ємною компонентою ефективного керування всіма зовнішньополітичними та економічними процесами в державі (Турчин, Дорош, & Івасечко, 2018, с. 201).

За допомогою дипломатичних документів кожна держава реалізовує такі функції:

- інформативну (відображення позицій держави);
- комунікативну (розвиток, інтенсифікація відносин);
- впливу на адресата з певною метою (Турчин, Дорош, & Івасечко, 2018, с. 201).

Для кожного документа надзвичайно важливими є його зміст та форма, тому процес укладання дипломатичних документів потребує ґрунтовних професійних знань та значного дипломатичного досвіду. Відповідно дипломатичні документи різняться між собою за змістом, значенням, формальними (протокольними) ознаками, призначенням і технічним оформленням (Губерський, 2004, с. 354).

Загалом дипломатичні документи поділяються на дві групи: внутрішньовідомчі та зовнішньовідомчі (Турчин, Дорош, & Івасечко, 2018, с. 203).

Документація внутрішньовідомчої діяльності – це сукупність документів, що стосується взаємовідносин закордонних дипломатичних представництв із зовнішньополітичним відомством і включають листування з МЗС та іншими державними, рідше недержавним структурами (Турчин, Дорош, & Івасечко, 2018, с. 203).

До другої групи входять документи, що належать до зовнішньовідомчої кореспонденції і є важливим елементом дипломатичної практики. Вони стосуються зв'язків Міністерства закордонних справ та його структурних підрозділів із представництвами іноземних держав. До цієї категорії входять такі документи, як:

- особисті (підписні) ноти;
- вербальні ноти;
- пам'ятні записки;
- приватні листи напівофіційного характеру;
- меморандуми;
- заяви, послання, телеграми (Турчин, Дорош, & Івасечко, 2018, с. 209).

Особисті та вербальні ноти є найпоширенішими документами дипломатичного листування. Особиста нота є документом у сфері дипломатичного листування, який призначений для обговорення надзвичайно важливих і принципових питань. У ній міститься інформація про події, що мають особливу політичну вагу, такі як зміна державного устрою, укладення важливих угод або інші суттєві питання двосторонніх відносин тощо. Зазвичай особисті ноти адресують главам дипломатичних представництв, тимчасовим повіреним у справах, державним діячам, іншим посадовим особам країни перебування (Турчин, Дорош, & Івасечко, 2018, с. 209). Особиста нота вважається менш формальною, ніж вербальна. Особиста нота починається зі звернення, найпоширенішими формами якого є: «Ваша Високоповажносте»,

«Шановний пане Міністре», «Шановний пане Посол». Далі йде виклад суті питання, текст, як правило, розпочинається словами «маю честь». В особистій ноті, що містить співчуття або протест, слова «маю честь» пропускають. Закінчується особиста нота компліментом. Особисті ноти можуть закінчуватися: «Щиро Ваш», «З глибокою повагою», «З повагою» (Каращук, & Скляр, 2023, с. 117).

Вербальна нота – різновид ноти дипломатичної. Листування між зовнішньо-політичними відомствами та іноземними представництвами, а також між самими представництвами ведеться переважно шляхом направлення вербальної ноти. У сучасній дипломатичній практиці у вербальних нотах викладаються поточні питання різноманітного характеру: політичного, економічного, науково-технічного, як двосторонніх, так і багатосторонніх відносин. Вербальна нота складається від третьої особи, друкується на нотному бланку, має вихідний номер. Нота не підписується, на ній у кінці тексту ставиться печатка органу, який її направляє, і вказується адреса. Вступний та завершальний компліменти є стандартними, містять протокольні формули: «Маю честь повідомити про таке...»; «Посилаючись на Ваш лист від (дата), маю честь повідомити про таке...»; завершальний комплімент має таку форму: «Прийміть, будь ласка, Ваша Високосте запевнення у моїй найвищій до Вас повазі». Компліменти не вживаються у нотах, які повідомляють про оголошення трауру в країні, нотах із висловленням співчуття, також у порядку взаємності (Губерський, 2004, с. 195).

Пам'ятна записка є дипломатичним документом, призначеним для підтвердження усних заяв та, як правило, вручається особисто адресату під час бесіди з метою звернути увагу співрозмовника на важливість зробленої заяви або переданого прохання, а також для уникнення неправильного тлумачення або розуміння змісту бесіди чи усної заяви (Турчин, Дорош, & Івасечко, 2018, с. 210).

Напівофіційна або приватна кореспонденція також належить до однієї з форм дипломатичного листування, яка особливо поширена серед працівників МЗС та дипломатичних місій, представників дипломатичних, політичних, бізнесових, культурних кіл країни перебування, а також між самими працівниками дипломатичних місій. До цієї категорії дипломатичної документації належить приватний напівофіційний лист. Він здебільшого адресується знайомим офіційним особам і стосується певної особистої послуги або питання, яке є предметом офіційних переговорів чи листування. Цим автор листа підкреслює свою зацікавленість у його вирішенні за допомогою особи, якій адресується лист (Турчин, Дорош, & Івасечко, 2018, с. 210).

Меморандум (з лат. memorandum – для запам'ятовування) – різновид дипломатичного листування. Меморандум може бути самостійним документом чи додатком до ноти вербальної або особистої. В останньому випадку він розвиває та обгрунтовує зміст ноти. Відмітна риса меморандуму – детальний виклад фактичної чи юридичної сторони певного питання (Губерський, 2004, с. 33).

Заяви – односторонні, двосторонні та багатосторонні дипломатичні документи. Заяви уряду, міністерства закордонних справ, посольства країни є односторонніми позиційними документами, які використовуються з метою оперативного реагування на події міжнародного життя, висловлення позиції країни з конкретного приводу (Губерський, 2004, с. 512).

Стилі різних дипломатичних документів значно відрізняються один від одного. Якщо для внутрішнього листування характерні стислість, чіткість, недвозначність, то для дипломатичного листування характерні інші якості, такі, як дотримання обережності, такту, стриманості, знання використаних специфічних фраз та термінів, прийнятих у дипломатичній мові. Вкрай важливим є врахування політики країни перебування, її культури і порядків.

Частина таких документів через певні обставини має конфіденційний характер (на практиці іноді використовуються «усні послання» та «усні

заяви», текст яких зачитується, але не передається офіційно адресатові). Більшість дипломатичних документів не публікується через незначущість питань, які в них висвітлюються (наприклад, ноти із проханнями про видачу віз). Однак значна частина дипломатичних документів, особливо якщо вони стосуються важливих аспектів міжнародних відносин, підлягає оприлюдненню (Губерський, 2004, с. 354).

Дипломатичне листування має свої визначені принципи та формальності, які дотримуються для забезпечення ввічливості, поваги та точності в комунікації. Використання спеціалізованого дипломатичного жаргону, структурованої форми та офіційних протокольних вимог, усталених звичаїв і традицій є характерними рисами дипломатичних листів.

Задля прикладу офіційного дипломатичного листування, нами була обрана вербальна нота, яка є найпоширенішим документом дипломатичного листування. У ній викладаються поточні питання найрізноманітнішого характеру.

Вербальну ноту друкують на нотному бланку. У верхньому правому куті ноти вказуються адреса відправника, вихідний номер і дата відправлення, наприклад (Вдовина, & Яковенко, 2007, с. 4):

سفارة سلطنة عمان
في المملكة العربية السعودية
الرياض
الرقم: ...
التاريخ: ...

Вербальна нота починається й укладається компліментом. У початковому компліменті найменування відправника й адресата вказуються повністю, наприклад (Вдовина, & Яковенко, 2007, с. 4):

تهدي سفارة (وزارة) جمهورية... أطيّب (خالص) تحياتها إلى مقام وزارة الخارجية (جهاز أو إدارة المراسم)
الشقيقة (الموقرة)...

«Посольство (Міністерство) республіки... засвідчує свою повагу Департаменту державного протоколу Міністерства закордонних справ...» (Каращук, & Скляр, 2023, с. 4).

Важливо відзначити, що в текстах дипломатичних нот найчастіше використовуються стандартні мовні формули, де висловлення поваги поєднується з передачею інформації або структурованим проханням (суттєву частину вербальної ноти вводять після початкового компліменту цими кліше):

وتتشرف (الوزارة، السفارة) ب...

ترجو (الوزارة، السفارة)...

يسر (الوزارة، السفارة) أن...

رفقال...

إلحاقا إلى...

يرجى...

وبالإشارة إلى (إشارة إلى)...

وتتشرف بإيداعها طيبا...

«Та має честь повідомити про...», «При цьому має честь передати...», «посилаючись на...» тощо.

Заключний комплімент містить скорочені найменування відправника й адресата:

تنتهز (تغتنم) وزارة الخارجية (السفارة) هذه المناسبة (الفرصة) لتعرب للسفارة (للوزارة) الموقرة عن فائق احترامها (اعتبارها).

«Міністерство (Посольство)... користується нагодою, щоб поновити Посольству (Департаменту державного протоколу Міністерства закордонних справ)... запевнення у своїй високій повазі».

Варто зазначити, що фразу «користується нагодою» недоречно використовувати у ноті, коли йдеться про загибель людей, руйнівні стихійні лиха.

Вербальна нота не підписується. У нижньому лівому кутку ноти вказується адресат, наприклад:

وزارة خارجية المملكة العربية السعودية

Якщо, наприклад, до ноти додаються будь-які документи, креслення або інші додатки, то наприкінці в правому кутку листа ставиться відмітка про їхню наявність (додаток – ملحقات، مرفقات). Зазвичай цей реквізит розташовується наприкінці тексту, після якого дається перелік доданих документів.

У дипломатичному листуванні прийнято дотримуватись вимог такту і ввічливості, уникати різких виразів, що зачіпають гідність країни, якій спрямовується даний дипломатичний документ.

Серед особливостей мови дипломатичного стилю, найвиразнішими можна вважати наступні: обов'язкове додержання специфічних правил структури дипломатичних документів, які мають чітку архітектонічну форму; дотримання неособистісного (безсуб'єктного) підходу у викладі: документ складається від імені держави, уряду або установи. Стиль викладу арабського дипломатичного документу:

- містить елементи красномовства (в арабському розумінні «البلاغة») особливо в рамкових фразах-кліше, штампах, стереотипних реченнях;

- арабська дипломатична або адміністративна кореспонденція більш стримана. Їх документи виключають елементи компліментарності та красномовства.

Суттєвим компонентом дипломатичного листування є мова, якою складаються дипломатичні документи. Формально представництва можуть вести кореспонденцію на мові своєї держави. Однак, найчастіше представництва ведуть листування на мові країни перебування або додають до оригіналів переклади документів на цю мову. За домовленістю сторін дипломатичне листування може вестися на третій мові (Юдіна, 2018).

Важливим принципом дипломатичного листування є принцип паритетності – взаємності. На вербальну ноту прийнято відповідати вербальною нотою, на особистий лист – особистим листом, на візитну картку візитною карткою. Вважається неввічливим на особистий лист відповісти

вербальною нотою, як і на лист з особистим підписом – листом з прізвищем, надрукованою на машинці. Порушення правил ведення дипломатичного листування може призвести до загострення стосунків між сторонами (Юдіна, 2018).

Не менш важливими для процесу письмового спілкування є й інші чинники. На адресата впливає не лише зміст, а й зовнішня форма листа. На одержувача може справити враження не лише те, хто саме є відправником листа чи яким способом його надіслано, а й інші нюанси, які в окремих випадках можуть навіть зіграти першорядну та визначальну роль. Зокрема, під час ділового спілкування з представниками арабського світу нерідко доводиться також зважати:

- до якої арабської країни адресується документ;
- особливі форми звернення, що залежать від релігійних, офіційних, вікових, професійних чи іншого роду чинників;
- якому з варіантів антропонімічної моделі слід віддати перевагу у зверненні (з огляду на вплив європейських мов і, як наслідок, виникнення регіональних особливостей і традицій країн Машріку та Магрибу);
- конфесійний чинник: приналежність арабів до мусульман чи християн;
- чи має той чи інший документ бути складений від руки;
- чи припустимі діалектизми (локалізми) в літературній мові письма;
- чи мають якесь особливе значення дата або день тижня тощо (Боднар, 2002, с. 19).

Традиція дипломатичного листування країни формується під впливом історичних, традиційних та мовленнєвих факторів. Коли мова ведеться про переклад дипломатичного листування мовами, які історично зазнали різних впливів, необхідно зважати на історичні особливості розвитку мов фаху дипломатичного листування різних країн. Як ілюстрацію, можна розглянути ввідні компліменти нотного листування арабською та українською мовами. Українською ввідний комплімент нотного листування: «Посольство / Міністерство Республіки... засвідчує свою повагу Департаменту державного

протоколу Міністерства закордонних справ... та має честь...» має арабською еквівалент,

تهدي سفارة (وزارة) جمهورية... أطيّب (خالص) تحياتها إلى مقام وزارة الخارجية (جهاز أو شعبة المراسم) الموقرة وتتشرف ب...

який не є прямим відповідником українському ввідному компліменту, оскільки арабський належить до англо-французької культури дипломатичного листування та є еквівалентом англійською: «The Embassy of... in the Republic of... presents its compliments to the Ministry of Foreign Affairs and has the honour to...», або французькою: «L'ambassade du... présente ses compliments au Ministère des affaires étrangères... et a l'honneur de...». Український еквівалент належить до радянської культури дипломатичного листування, яка намагалась відрізнитися від «буржуазних» традицій дипломатичної царини. Незважаючи на різницю, за формою ці фрази вважаються еквівалентними, оскільки мають той саме функціонал та належать до різних мов фаху (дипломатичних) (Каращук, & Скляр, 2023, с. 4).

Цей маленький приклад ілюструє різницю між перекладом та еквівалентністю мов фаху, які належать до різних фахових культур. Якщо застосовувати суто перекладацький підхід до перекладу ввідного компліменту, українською ми не отримаємо фразу, яка притаманна фаховій культурі арабських країн, тому знання мови дипломатичного листування арабів є запорукою використання адекватного відповідника арабською (Каращук, & Скляр, 2023, с. 4).

Таким чином, дипломатичні документи або, простіше кажучи, «державні папери» вважаються обличчям держави. Звідси зрозуміло, якою важливою є робота над словом, відповідність кожної фрази змісту, що вкладається в неї (Трабелси, *Вопрос терминологии в арабском дипломатическом языке*). Дипломатичні документи є своєрідною продукцією, що випускається у зовнішній світ органами зовнішніх відносин. Тому оволодіння «азбукою дипломатії» – мистецтвом підготовки дипломатичних

документів – одна з необхідних умов для відповідності рівню міжнародного співробітництва.

3.2.1. Форми та правила звертань в дипломатичних документах

Не менш значущим аспектом, ніж зміст дипломатичного документа, є точність в зазначенні титулу, імені та прізвища особи, якій адресований цей документ. Вони повинні точно відповідати записам в офіційних документах, що надходять від іншої сторони. Ця увага до деталей особливо важлива для складних імен, таких як арабські і тому подібні. При цьому, жодні скорочення або недбалість у цьому питанні не допускаються. Недотримання відповідних форм звертань може розглядатися як навмисне ігнорування ввічливості (Юдіна, 2018).

Дипломатичне листування може вестися від імені вищих посадових осіб, таких як глави держав (президенти, монархи), урядовці (голови уряду, міністри), дипломати (посли, посланники, повірені у справах), а також вищих функціонерів міжнародних організацій. Адресатами дипломатичного листування можуть бути як фізичні особи (міністри, послы, посланники), так і установи (МЗС, посольство, місія при ООН тощо). Головною умовою приналежності документа до дипломатичного листування є те, що його адресат і адресант – представники різних країн, які уповноважені представляти свої держави за кордоном (Юдіна, 2018).

Перш за все, укладач дипломатичного листа арабською мусить звернути особливу увагу на точність та правильність орфографії імені, посади та відповідність титулу звернення до особи отримувача дипломатичної кореспонденції. Помилка в орфографії прізвища, невідповідність титулу та компліменту сприймається на Близькому Сході як персональна образа, яка тягне важкі наслідки на дипломатичному рівні (Каращук, & Скляр, 2023, с. 6).

Необхідно враховувати, що в певних країнах, наприклад, у Великій Британії, існує чітко встановлена ієрархічна система звертань до монархів,

вищих духовних діячів, аристократів та високопоставлених посадових осіб. Арабський ареал не став виключенням.

В арабському світі існує велика різноманітність видів та форм правління, які відображають політичну ландшафтну картину цього регіону. Одним із найпоширеніших видів є монархія, яка може приймати різні форми (наприклад на чолі з Еміром або Султаном). До неї належать абсолютна монархія, де монарх володіє абсолютною владою, та конституційно-монархічний лад, де влада монарха обмежена конституційними нормами. Прикладами країн з монархічним устроєм є Королівство Саудівська Аравія, Королівство Марокко, Королівство Бахрейн та Хашимітське Королівство Йорданія.

Що стосується республіканських форм правління, вони характерні для країн, де влада базується на обраному представництві. Сюди входять Сирійська Арабська Республіка, Арабська Республіка Єгипет, Республіка Ірак, Ліванська Республіка, Туніська Республіка, Алжирська Народна Демократична Республіка, Республіка Ємен, Республіка Судан.

Федеративне правління характерне для Об'єднаних Арабських Еміратів, де кожний емірат зберігає значну ступінь автономії.

Варто також відзначити, що деякі країни застосовують спадкову монархію на чолі з Еміром. Такі приклади як держава Кувейт та держава Катар ілюструють цей підхід. Також в арабському світі є система султанату, де на чолі стоїть Султан. Один із яскравих прикладів цього – Султанат Оман.

Ця різноманітність форм та типів правління в арабському світі показує багатство політичної культури та традицій цього регіону. Звідси і випливає необхідність ретельного добору формули звертання. При зверненні до того чи іншого державного діяча вживаються певні титули. Крім демократичних звернень السيد «пан» السيدة «пані», які застосовуються до всіх осіб, починаючи від президента / президентки республіки і закінчуючи пересічним громадянином / громадянкою, а також універсального سيادة для високопосадовців, існують інші титули, за якими розрізняють статус адресата. Нижче наведено перелік таких титулів:

Таблиця 2

Форми титулування та усного звертання до осіб з високим статусом

Його Високоповажність Президент	صاحب الفخامة الرئيس فخامة الرئيس سيادة الرئيس
Її Високоповажність Президент	صاحبة الفخامة الرئيسة فخامة الرئيسة
Її Високоповажність Перша Леді	حرم فخامة الرئيس حرم سيادة الرئيس السيدة الأولى
Його Високоповажність (до Прем'єр-міністра, Віце-прем'єр-міністра, Голови Парламенту, Віце-спікера Парламенту)	صاحب السعادة رئيس مجلس الوزراء صاحب الدولة رئيس مجلس الوزراء سعادة رئيس مجلس الوزراء سيادة رئيس مجلس الوزراء دولة رئيس مجلس الوزراء معالي رئيس الوزراء
Її Високоповажність (пані Прем'єр-міністр, Віце-прем'єр-міністр)	صاحبة السعادة رئيسة مجلس الوزراء صاحبة الدولة رئيسة مجلس الوزراء سعادة رئيسة مجلس الوزراء دولة رئيسة مجلس الوزراء
Його Високоповажність (до Міністра)	صاحب السعادة الوزير صاحب المعالي الوزير معالي الوزير المحترم سعادة الوزير سيادة الوزير
Її Високоповажність (пані Міністр)	صاحبة السعادة الوزيرة صاحبة المعالي الوزيرة سعادة الوزيرة معالي الوزيرة

Його Високоповажність (до Міністра закордонних справ)	رئيس الدبلوماسية سيادة الوزير سعادة الوزير
Його Високоповажність (до Посла, депутата)	سعادة سفير مفوض فوق العادة صاحب السعادة السفير سعادة السفير المحترم سعادة السفير
Її Високоповажність (пані Посол)	صاحبة السعادة السفيرة سعادة السفيرة
Його Високоповажність (до Постійного представника)	سعادة الممثل الدائم السيد الممثل الدائم
Його Високоповажність (до Тимчасово повіреного у справах)	السيد القائم بالأعمال سعادة القائم بالأعمال
Його Святість Папа	صاحب القداسة البابا قداسة البابا
Його Високопреосвященство	صاحب النيافة نيافة
Його Високопреосвященство	صاحبة الغبطة غبطة
Блаженніший Патріарх Антіохійський і всього Сходу	غبطة البطريرك أنطاكية وسائر المشرق
Його Святість	صاحب القداسة قداسة
Його Преосвященство Митрополит	صاحب القداسة المطران قداسة المطران

Ці звертання демонструють глибоку культурну повагу і ввічливість в арабському суспільстві. Вибір конкретного звертання може залежати від статусу, посади, соціального становища та ситуації, в якій воно використовується.

Також до титулів може додаватися слово *حضرة* «пан, пані», наприклад: *حضرة صاحب الفخامة السيد رئيس الجمهورية* – «Його Високоповажність, пан Президент Республіки». Коли мова йде про висловлення поваги та шани представнику арабського ареалу, то не зайвим буде розглянути додаткові звертання по типу вчених ступенів, наприклад: *دكتور* «доктор», *بروفيسور* «професор» та більш демократичне *أستاذ* «вчитель». Їх використання може бути зумовленим не тільки якщо особо дотична до наукової діяльності, але й простим бажанням висловити глибоку повагу адресату.

Таким чином, особливістю дипломатичного листування арабською є те, що форма звернення та ввічливості іноді переважає над змістом листування (Каращук, & Скляр, 2023, с. 5). Правильне звертання в дипломатичній комунікації має велике значення через культурні норми, протокол та повагу до суб'єктів міжнародних відносин.

3.2.2. Етикетні мовні формули в дипломатичному листуванні

Дипломатичне листування вимагає від виконавця високих професійних навичок, досвіду, високої мовної кваліфікації та глибокого розуміння суті питання, що є предметом листування.

Вступні та заключні формули ввічливості арабських ділових паперів є не лише звичайними правилами політесу, а й невід'ємними елементами ділової кореспонденції (відсутність загальноприйнятих формул може сприйматися як образа). Вони мають вживатися навіть тоді, коли документи складено не з найкращих спонукань.

Обов'язковим складовим елементом багатьох дипломатичних документів є так звані протокольні формули, які визначають загальний

характер та тональність тексту. Ці формули також називають трафаретними висловами ввічливості, компліментами або етикетними виразами. Про їх важливість у дипломатичному листуванні свідчить існуючий розріз між документами, які містять ці вирази, і тими, які не мають їх. Перші включають особисті і вербальні ноти, приватні повідомлення напівофіційного характеру, послання глав держав і урядів, телеграми. До других відносяться меморандуми і пам'ятні записки (Юдіна, 2018).

Після звертання або на початку тексту дипломатичного листування використовуються компліменти – етикетні мовні формули, якими висловлюється повага до адресата. Компліменти є одним із найдавніших мовних засобів, що використовуються з метою сприяння встановленню добрих відносин, створення приємної атмосфери та встановлення довіри. Використання стандартних формул ввічливості має свої переваги, оскільки вони полегшують сприйняття і прискорюють процес написання документу, дозволяючи уникнути пошуку відповідних висловів (Юдіна, 2018).

Правила мовного арабського етикету відображають глибоку культурну спадщину та рівень взаємоповаги в арабському суспільстві. Вони відіграють ключову роль у встановленні та підтриманні доброзичливих відносин між людьми. Вступна формула ввічливості вказує на важливість початку спілкування з поваги до співрозмовника. Визнання традицій та збереження міжособистих відносин у процесі ділового спілкування підкреслює роль історії та спільного досвіду. Заключна формула ввічливості, з свого боку, ставить крапку в цьому обміні, нагадуючи про важливість завершення розмови з відчуттям доброзичливості.

У дипломатичній комунікації важливість виразу та відтінок набувають офіційного та піднесеного тона. Строге дотримання протоколу і норм ввічливості обумовлює використання стандартних формул, які набувають клішованості, але водночас відображають важливість повідомлення. Вони оформлені в офіційному відтінку та нерідко вживаються для вираження суті справи:

Етикетні мовні формули-кліше

Має честь повідомити	وتتشفرف... بإعلامها... بأن وتتشفرف بإخبارها بأن... وتتشفرف بإبلاغها بأن... وتتشفرف بإحاطتها علما بأن...
Має честь повідомити про наступне	وتتشفرف بالإبلاغ عما يلي
Має честь передати цим звіт	وتتشفرف بأن تحيل طيه تقرير
Має честь представити наступне згідно...	وتتشفرف بتقديم ما يلي و فقال...
Має честь надати проект	وتتشفرف بتقديم مشروع
Має честь посилаючись на рішення Ради безпеки	وتتشفرف بالإشارة إلى قرار مجلس الأمن
Я радий	يسرني أن
Мені приємно	يطيب لي أن
Я щасливий	يسعدني أن
Мені шкода	يسؤني أن
З великим жалем дізнався	علمت بكثير من الحزن

Прошу прийняти найщиріші співчуття з нагоди...	أرجو قبول أصدق مشاعر التعزية ب
---	--------------------------------

Ці мовні конструкції несуть у собі не лише інформацію, але й намагаються зберегти відтінок ввічливості та відмінності в спілкуванні.

Варто зазначити, що на початку листа може йти привітання, яке складається з двох частин: короткого звернення «пан» – حضرة / السادة / السيد з атрибутивними «шановний, вельмишановний»: حضرات السادة المحترمين / السيد الموقر / السيد المحترم. Особливу увагу слід звернути на такі «кліше-післяпривітання», як (تحيتنا وبعد، بعد التحية، التحية الطيبة وبعد، تحية وإجلالا وبعد) , що їх заведено розміщувати одразу ж після звернення. Вони є надзвичайно важливими й обов’язковими в арабському епістолярії та являють собою своєрідну формулу ісламського світовідчуття і світорозуміння. Хоча ці штампи-кліше дуже стислі й мають імпліцитний характер, водночас вони є дуже ємними й інформативними. Цими стислими фразами адресант вказує, що він зберігає світлу пам’ять про всіх померлих, що він бажає здоров’я, добробуту й успіху всім, хто живе, тощо. Слід додати, що після них зазвичай немає жодних орфографічних знаків; інколи ставлять кому, дві-три або кілька крапок (саме вони й символізують добру пам’ять, побажання тощо), але в жодному разі не одну крапку (Боднар, 2002, с. 80-81).

Формули ввічливості та шанобливі вирази в кінцевій частині документів розташовані окремо після тексту. Іноді заключні форми стають складовою частиною фінальних речень, наприклад:

تنتهز (تغتنم) وزارة الخارجية (السفارة) هذه المناسبة (الفرصة) لتعرب للسفارة (للوارة) الموقرة عن فائق
احترامها (اعتبارها).

«Міністерство (Посольство)... користується нагодою, щоб поновити Посольству (Департаменту державного протоколу Міністерства закордонних справ)... запевнення у своїй високій повазі».

При цьому еквівалентом словосполучення «висока повага» слугують також такі вирази, як:

عظيم امتنانها وتقديرها (السفارة، الوزارة)
 بالغ الاحترام
 أسمى تقديرها واحترامها (اعتبارها)
 عميق التقدير والاعتبار
 أسمى آيات الاحترام والتقدير
 عميق تقديرها وفائق احترامها

Отже, характерність тестів дипломатичного листування полягає в тому, що навіть у короткому і лаконічному повідомленні основна мета не обмежується лише вирішенням конкретної справи або передачею інформації, а також включає у себе необхідність підтримання контакту. Саме цю важливу роль виконують трафаретні формули ввічливості.

3.2.3. Релігійна специфіка дипломатичної традиції арабської мови

Своїм перетворенням на одну з широковживаних мов світу арабська мова завдячує ісламу. Водночас від інших світових релігій іслам вирізняється міцнішим і постійнішим зв'язком з однією мовою (Рыбалкин, 2003, с. 75).

Складаючи ті чи інші ділові папери арабською мовою, слід брати до уваги ментальність арабського суспільства. Якщо європеець спирається на свій розум, то араб живе вірою в Аллаха. Під час дослідження арабських документів стає зрозуміло, що значне місце в них посідає релігійний лексичний фонд. Традиційне релігійне обрамлення свідчить, що релігія в арабському суспільстві посідає пріоритетне місце, як і в часи середньовіччя, і це слід пам'ятати під час складання офіційних паперів (Боднар, 2002, с. 14).

Розуміння та дотримання правил поведінки та етикету народу, з яким встановлюються дипломатичні контакти, є важливим чинником для спрощення процесу міжнаціонального та міждержавного спілкування. Це особливо актуально стосовно арабсько-мусульманського світу.

Таблиця 4

Форми титулування та усного звертання до осіб з монархічним статусом та ісламського духовенства

Його Величність Король	صاحب الجلالة الملك جلالة الملك
Її Величність Королева	صاحبة الجلالة الملكة جلالة الملكة
Його Високість Принц (наслідний Принц)	حضرة صاحب السمو الأمير سمو الأمير ولي العهد
Її Високість Принцеса	صاحبة السمو الأميرة صاحبة السمو الشيخة سمو الأميرة
Його Високопреосвященство (до Муфтія)	صاحب السماحة المفتي سماحة المفتي
Його Високість шейх	صاحب الفضيلة الشيخ فضيلة الشيخ

Важливо підкреслити, що розуміння і повага до мови, культурних та релігійних особливостей арабського світу є невід’ємною частиною будь-якої успішної дипломатичної діяльності, що сприяє розвитку співпраці та взаєморозуміння між різними державами та народами.

3.3. Проблематика перекладу арабської дипломатичної термінології

Однією з особливостей арабської дипломатичної термінології є її неоднорідність з точки зору географічних меж функціонування термінів. Так, поряд із загальноарабськими термінами існує значна кількість термінів, що

вживаються тільки або переважно в одній чи кількох арабських країнах. У термінології багатьох галузей науки і техніки існують терміни-дублети (нові й старі, власні і запозичені – для називання одного й того самого поняття); терміни-неологізми (нові, маловідомі терміни); терміни-регіоналізми (інколи їх називають маргінальними), що вживаються лише у певній арабській країні та які, зазвичай, створюють за особливими словотвірними моделями, відмінними від моделей інших арабських країн (Боднар, 2002, с. 90).

Означена ситуація ускладнюється тим, що в кожній арабській державі термінологія створюється окремо, що призводить до регіоналізації термінів. Крім того, всі створені терміни вводяться в практику без узгодження. Саме тому для одного і того ж поняття можуть існувати декілька термінів:

- офіційні терміни, які створені або схвалені академіями;
- терміни, які були утворені журналістами та професійними перекладачами;
- терміни, що використовуються фахівцями на практиці (Троєглазова, 2013, с. 135).

У синонімічні зв'язки вступають слова різних стилістичних пластів: *فيتو* та *حق النقض* «вето», а ще *الإتيكيت* та *آداب اللياقة* «етикет» ті інші, які різняться за сферою й частотністю вживання. Основним шляхом виникнення синонімії в дипломатичній термінології є створення арабських еквівалентів до запозичених слів з одного боку, та збереження арабізованого вже запозиченого слова. Наявність синонімічних відносин між словами різного походження пояснюється розширенням зближення арабської та європейської міжнародної термінології (Трабелси, *Вопрос терминологии в арабском дипломатическом языке*).

В історичному плані в арабській мові частіше відбувається синонімізація слів, ніж їхня десинонімізація. Ряди рівнозначних слів безперервно розширювалися, відбувалася своєрідна семантична асиміляція під час взаємодії діалектальних лексичних компонентів самої арабської мови (Белкин, 1975, с. 150).

Глибоке та ефективне вивчення будь-якої мови передбачає опанування не тільки її літературним варіантом, а й усіма можливими діалектами. Діалекти збагачують літературну мову, дають змогу проникнути в історію багатьох явищ, пояснити їх і ґрунтовно дослідити. Проблему диглосії не можна оминати при вивченні будь-якої мови. Однією з причин варіативності термінології є багатовікове співіснування арабської мови та місцевих діалектів у ситуаціях диглосії (Троєглазова, 2013, с. 136).

Розмовна форма арабської мови, представлена у кожному випадку місцевим діалектом, обслуговує повсякденні сфери спілкування на всіх рівнях: сімейному, виробничому, в торгівлі, господарстві й на вулиці. Вона також використовується в усній народній творчості. На відміну від білінгвізму, у випадку диглосії, вибір одної з форм мови визначається не тим, яка з цих форм або яка з цих мов краще дозволяє досягти мети комунікації, а предметом мовлення чи ситуацією спілкування. Таким чином, наприклад, одна форма використовується для розмови про щось серйозне та звеличене в офіційних та урочистих ситуаціях; друга – у всіх інших. До того ж, це стосується не тільки освіченого, а й решти прошарків суспільства. Варто зазначити, що така ситуація характерна для всього арабського світу і усвідомлюється як достатньо серйозна проблема.

Помітне місце в поповненні арабського словника синонімами посідають семантичні зміни в історії мови, внаслідок чого слова, далекі за своїми значеннями одне від одного, стають синонімами для вже існуючих, наприклад: *دبلوماسي* «дипломат» і *سفير* «посол»: *دبلوماسي* спочатку може охоплювати всіх представників держави на зовнішньополітичній арені, тоді як *سفير* вказує на спеціального представника в конкретній країні, однак в деяких випадках ці терміни можуть бути вжиті як синоніми; *مفاوضات* «переговори» і *استشارات* «консультації»: *مفاوضات* спочатку може вказувати на офіційні переговори, тоді як *استشارات* може охоплювати менш офіційні консультації, в деяких випадках ці терміни вживаються як синоніми; *تسوية* «врегулювання» і *حل سلمي* «мирне рішення»: *تسوية* спочатку може вказувати на вирішення спору чи конфлікту

шляхом компромісу, тоді як حل سلمي може акцентувати на мирному вирішенні, існують випадки вживання цих термінів як синонімів.

За словами дослідника арабської лексикології В.М. Белкіна, «одне й те саме слово може мати кілька різних значень. Ці значення можуть бути пов'язаними між собою, утворюють семантичну єдність на загальній понятійній основі (полісемія) або ж можуть створювати тотожність звукових комплексів незв'язаних семантично слів (омонімія)». Якщо омонімія термінів спостерігається в межах кількох термінологічних полів (терміносистем), то полісемія – одного термінологічного поля.

Багатозначність широко поширена в арабській лексиці й звичайна для найуживаніших слів, будучи більш загальним правилом, ніж однозначність – однозначні слова в арабській мові досить рідкісне явище (Белкин, 1975, с. 130).

Синонімічний вибір слова також має велике значення. Явище синонімії як засіб лексико-семантичного ресурсу дуже поширене в арабській мові. Слова з настільки близькими та схожими смислами, що навіть досвідчений у цій мові не завжди розрізняє їх і змішує між собою, удосталь представлені цілими синонімічними рядами, що налічують іноді десятки мовних одиниць. Засоби синонімії дають можливість обирати між близькими, але не тотожними лексичними можливостями, що покликані найточніше відтворювати потрібний відтінок думки. Неосвоєність синонімічних рядів мови, невміння вибрати єдино придатне в конкретній ситуації слово є причиною появи багатьох помилок (Боднар, 2002, с. 44-45).

Питання становлення та впорядкування сучасної арабської термінології привертають увагу широкої громадськості арабських країн. Основна складність, як вважає багато хто, криється аж ніяк не у створенні термінів, а в їхньому функціонуванні, в їхній уніфікації. Найпоширеніший недолік арабської термінології – велика кількість термінологічних дублетів – пояснюється стихійним і неузгодженим введенням їх у мовленнєву практику. Для одного й того самого поняття накопичується низка термінів. Це щонайменше:

- офіційні терміни, затверджені або створені установами (академіями);
- терміни, створені й використовувані популяризаторами науки, перекладачами та журналістами;
- терміни, які використовують фахівці-практики в діловому побуті.

В окремих дослідженнях можна зустріти значну кількість унікальних термінів, які використовуються лише їхніми авторами, або внаслідок необізнаності автора із вже існуючою термінологією, або через переконаність, що нововведений термін краще відображає поняття, ніж існуючі варіанти (Белкин, 1975, с. 128).

У своїй праці «Розвиток суспільно-політичної і юридичної лексики сучасної арабської літературної мови» І.В. Сівков зазначав, що явище регіонального маркування характерне для деяких тематичних груп термінології і номенклатури. Воно спричинене термінологізацією семантично близьких або тотожних слів: تراب «територія» (магриб., маврит., букв. «грунт») – أراض (решта країн арабського світу); تعديل «внесення змін до закону, конституції тощо» (в усіх арабських країнах) – تنقيح (туніськ., кувейт.); محافظة «провінція» (іракськ, єменськ., сирійськ., єгипетськ., ліванськ.) – ولاية (алжирськ., суданськ.) (Сівков, 2008).

Крім загальноарабських термінів, існує значна кількість термінів, вживаних лише або переважно в одній чи декількох арабських країнах. Все це ознаки того, що арабська термінологія все ще перебуває на етапі розвитку та формування, що, природно, призводить до деякої невпорядкованості. Одним із найкращих способів подолання цієї проблеми є уніфікація термінології в арабській літературній мові (Троєглазова, 2013, с. 137).

Проблема мовної ситуації в останні десятиліття набула особливої значущості, хоча й існувала вже давно. Широкий рух арабізації, однією з основних ідей якої проголошується відродження арабської мови та максимальне розширення її суспільних функцій, завжди був актуальним.

У сучасний час арабська мова стала страждати від спроб і прагнення пуристів до «чистоти мови». Противники запозичення стали відмовлятися від

використання не тільки іноземних слів, а й термінів. У результаті арабська мова стала практично нефункціональною мовою в багатьох галузях науки і діяльності, зокрема і в дипломатії (Трабелси, *Вопрос терминологии в арабском дипломатическом языке*).

Принцип пуризму в лінгвістиці – прагнення очистити мову від іншомовних слів і виразів, від різного роду новоутворень; неприйняття в літературному мовленні лексичних і граматичних елементів, які впливають із територіальних і соціальних діалектів, просторіччя, професійного вживання тощо (Трабелси, *Вопрос терминологии в арабском дипломатическом языке*).

У ХХ ст. впродовж п'яти десятиліть у країнах Арабського Сходу між «мухафізами» (консерваторами) і «мутахаррірами» (лібералами) існувала розбіжність. «Мутахарріри» (від дієслова *تحرر* – звільнитися) закликали використовувати ресурси англійської, французької та інших іноземних мов, а також діалектів у процесі терміноутворення. На їхню думку, запозичення на рівні мови не може негативно вплинути на арабську мову, у лексиці Корану та Хадисів трапляються запозичені слова, окрім того, пошук арабських термінів потребує додаткового часу та необхідність прийняття їх суспільством. «Мухафізи» ж (від дієслова *حافظ* – зберігати) – арабські пуристи, які намагалися використовувати лише ресурси арабської мови, посилаючись на її флективність (гнучкість) (Мустафаева, 2011, с. 24).

Лінгвістична система арабської мови здатна прийняти запозичення, легко їх адаптувати та арабізувати. Адже арабська мова дипломатії знає такі слова як: *بيروقراطية* «бюрократія», *استراتيجية* «стратегія», *ديمقراطية* «демократія», *قنصل* «консул», *برلمان* «парламент» тощо. Попри позитивні сторони пуризму, на які вказують його прихильники, він дуже негативно відбивається на розвитку мови та її життєздатності. Перше, що може довести цей факт, це те що більшість арабських країн надають перевагу і використовують англійську або французьку мови в дипломатії, у ділових відносинах, у науці та інших сферах, а не арабську мову. Основна причина цієї переваги – уникати непорозумінь і

неправильного перекладу (Трабелси, *Вопрос терминологии в арабском дипломатическом языке*).

Наприклад: слово *مذكرة* може означати «нота» або «меморандум» чи «записка». А це зовсім різні документи, що відрізняються один від одного і за змістом, і за випадком застосування. Також слово *بيان*, яке українською мовою можна перекласти як «комюніке», «заява», «оголошення», «сповіщення», «маніфест» або «декларація». Слово *مؤتمر* перекладається як «конференція», «з'їзд», «конгрес»; «рішення» і «резолуція» – *قرار* і «статут»; «хартія», «пакт» – *ميثاق*.

Регулювання слововживання в науці про мову і в дипломатичному дискурсі зокрема було довгі роки хаотичним, лібералізація норм життя і сьогодні підштовхує комунікаторів, особливо в мережевому спілкуванні, до формування стандартів розмовної мови, яка відходить від канонів Корану, що пояснюється завданнями створення умов для успішної комунікації як дипломатів, так і вчених, бізнесменів, спеціалістів, інших носіїв мови, що користуються професійним жаргоном, стихійно або навмисно створюваною термінологією, мовою для спеціальних цілей, а також для спілкування. Водночас багато скорочень, що з'явилися останніми роками, залишаються малозрозумілими для багатьох дипломатів (Фалих, 2019, с. 115). Ними передаються географічні назви, назви геополітичних організацій, політичних партій та ін. Ці терміни є відносно вільними від контексту і найчастіше їхні еквіваленти можна знайти у словниках, однак за їхньої відсутності, їх транскрибують, або транслітерують: UNESCO – *يونسكو*; Interpol – *إنترپول*; UNICEF – *يونيسف*; NATO – *ناتو*; OPEC – *أوبك*.

Загалом скорочення як мовне явище, притаманне переважно письмовим текстам, не знаходить широкого застосування в арабській дипломатичній традиції (аббревіатури значно ширше застосовують у різних галузях науки і техніки, зокрема в галузі військової термінології). Однак певне число скорочень усе ж таки є, і кількість їх поступово зростає. Можна зустріти, наприклад, такі скорочення:

- позначення року: هجرة – ه (рік хіджри); ميلادية – م (рік християнської ери);
- назви місяців: رمضان – ن (Рамадан);
- географічні назви: المملكة السعودية العربية – م.س.ع. (Королівство Саудівська Аравія); جمهورية مصر العربية – ج.م.ع. (Арабська Республіка Єгипет);
- поштово-телеграфні терміни: صندوق بريد – ص.ب. (поштова скринька); ت. (телефон-факс) – تليفون فاكس – / ف.
- інші слова та словосполучення: شركة – ش (фірма, організація); موضوع – م (відносно, тематика); دكتور – د (доктор); صفحة – ص (сторінка) (Боднар, 2002, с. 54-55).

Однією з проблем арабської науково-технічної термінології є її варіативність у різних регіонах арабського світу. Не існує єдиного центру для створення нових термінів, який міг би уніфікувати чи стандартизувати новостворені терміни або терміни, що використовуються в певній галузі. У 1966 р. в Рабаті було створено Бюро з координації арабізації під егідою ALECSO (Організація з питань освіти, культури і науки Ліги арабських держав). На нього було покладено завдання збирати синонімічні терміни та організовувати конгреси, семінари, конференції з метою їх уніфікації. Бюро опубліковувало чималу кількість наукових і публіцистичних статей та займалося виданням словників, ефективність яких з точки зору узгодженості та впливу ще належить проаналізувати. Крім того, були створені інституції (мовні академії), які займалися, серед інших питань мовної політики, термінологічними проблемами. До них належать Каїрська академія (заснована у 1934 р.), Дамаська академія (1919 р.) та Багдадська академія (1947 р.) (Lelubre, & Dichy, 2011, 458-466).

З безлічі причин арабську термінологію необхідно розглядати як таку, що тільки-но ще формується, перебуває в процесі утворення і становлення, що неминуче тягне за собою численні суперечності і невпорядкованість.

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

У другому розділі нашої роботи, ми розглянули основні тенденції термінотворення арабської дипломатичної термінології та дійшли до висновку, що дипломатичний дискурс перетинається з юридичним, військовим, політичним, економічним та іншими видами дискурсу. Це спричиняє впровадження спеціалізованої лексики з цих галузей в дипломатичну сферу. Збіжності найбільше помітні між дипломатичним і політичним дискурсами через подібні інституції, де вони функціонують, і спільні цілі. Це особливо видно у переговорному процесі, при підписанні міжнародних договорів та зустрічах на високому рівні.

Аналізуючи досліджену дипломатичну термінологію арабської мови, можна зробити висновок про те, що її розвиток відбувається у взаємодії з різними засобами творення термінів, такими як термінологізація, калькування та запозичення з інших мов. Незважаючи на прагнення академій арабської мови до пуризму, спостерігається приріст іноземної лексики, що впливає на сучасну арабську термінологію, зокрема у науково-технічній сфері. В цілому, відкритість до нової лексики відображає динаміку розвитку арабської дипломатичної мови та її адаптацію до сучасних глобальних реалій.

Загальний контекст дипломатичного листування відображає його важливу роль як основного інструменту зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності держав. Дипломатичні документи не тільки служать для встановлення письмових офіційних відносин між державами, але й відображають їх позицію щодо ключових міжнародних питань, відображаючи професіоналізм дипломатичної служби та компетентність державного апарату. Розділення документів на внутрішньовідомчі та зовнішньовідомчі вказує на дві головні напрямки дипломатичної діяльності – взаємодія між закордонними дипломатичними представництвами та внутрішнє спілкування з офіційними та недержавними структурами. У цілому, дипломатична документація є ключовим інструментом для забезпечення ефективних

зовнішньополітичних відносин та координації міжнародних процесів, виконуючи важливу роль на сучасній міжнародній арені.

Було визначено, що точність та коректність написання титулу, імені та прізвища особи, якій призначений конкретний документ, має таке ж велике значення, як і зміст самого дипломатичного документа. В арабському світі існує велика різноманітність видів та форм правління, які відображають політичну ландшафтну картину цього регіону. Нами були наведені приклади форм титулування та усного звертання до осіб з високим статусом та окремо виділені звертання до осіб з монархічним статусом та ісламського духовенства.

Однією з особливостей арабської дипломатичної термінології є її неоднорідність з точки зору географічних меж функціонування термінів. Так, поряд із загальноарабськими термінами існує значна кількість термінів, що вживаються тільки або переважно в одній чи кількох арабських країнах.

Розглянувши загальні характеристики структури, семантики та функціонування арабської дипломатичної термінології, можемо констатувати, що ця терміносистема постійно розвивається, збагачується та зазнає природних змін у зв'язку з поширенням арабської мови.

ВИСНОВКИ

У результаті нашого дослідження ми дійшли наступних висновків:

Термін – це слово або вираз, що використовується для номінації спеціалізованого поняття в конкретній галузі науки, техніки, мистецтва або іншої сфери людської діяльності. Терміни є основою мовних знаків, які забезпечують точність і чіткість спілкування в цих областях разом з загальноживаною лексикою.

Кожна сфера людської діяльності має свою систему понять, яка відображається в унікальній системі термінів цієї галузі. Терміни – це особливі слова і вирази, що називають спеціальні поняття в науці, техніці, мистецтві та інших сферах, і вони відрізняються від загальноживаних слів. Основними вимогами до термінів є системність, наявність чіткого визначення, моносемічність та конкретність всередині терміносистеми, стилістична нейтральність, адаптація до понять певної галузі, точність та лаконічність.

Кожен термін належить до конкретної терміносистеми в певній галузі, і його смисл визначається місцем в цій системі. Терміносистема має свою структуру, що відрізняється від загальної мовної системи, але вона є важливим інструментом для точного і зрозумілого спілкування в спеціалізованих галузях.

Історія міжнародних відносин налічує кілька століть. Змінювалися та еволюціонували традиції ведення переговорів, також зросла роль особистості учасника міжнародної комунікації. У зв'язку з цим виникає потреба в розкритті закономірностей та унікальності аналізу цього специфічного дискурсу.

Дипломатія представляє собою комплексну діяльність, включаючи ведення переговорів, укладання міжнародних договорів, аналіз тенденцій у світових відносинах тощо. Це офіційна діяльність глав держав і урядів, міністрів закордонних справ, дипломатичних місій за кордоном, делегацій на міжнародних зустрічах, спрямована на втілення зовнішньополітичних цілей та

захист інтересів держави. Керівництво дипломатичною діяльністю зазвичай здійснюється главою держави або уряду та покладається на відомство закордонних справ. У свою чергу, дипломатичний дискурс перетинається з іншими видами дискурсу (науковим, політичним, юридичним, військовим і т.д.). Однак у дипломатичному дискурсі є певні мовні рамки, які обмежують обрану лексику, бажаний стиль написання.

Сучасна стандартна арабська мова, відома також як «Modern Standard Arabic», є офіційною мовою в багатьох арабських країнах. Сучасна стандартна арабська використовується як літературна мова, в ЗМІ, освіті, а також у розмовному спілкуванні, зокрема в офіційних виступах і релігійних контекстах. Особливо в соціальних мережах, арабська мова зараз переживає дуже швидкий і глибокий розвиток, не тільки в словниковому запасі.

Після Другої світової війни арабська мова здобула популярність у дипломатичному дискурсі. У 1973 р. ООН офіційно визнала її мовою у всіх її формах. Інтерес до арабської мови пояснюється різноманітністю факторів, включаючи її широке поширення у світі. Більше 400 мільйонів людей є носіями арабської мови. Існують регіональні інституції, такі як Ліга арабських держав та Рада співробітництва арабських держав Затоки, які сприяють підтримці та розвитку цієї мови.

Мовна ситуація в арабських країнах, як і в багатьох інших регіонах світу, є складною і різноманітною. У всьому арабському ареалі існують окремі мовні ситуації для кожної країни. Ця різноманітність виникає не лише через різницю у використанні сучасної стандартної арабської мови, але й через існування арабських діалектів, які є основним засобом усного спілкування та мають свої власні особливості у кожній країні чи регіоні.

Аналізуючи тенденції термінотворення в дипломатичній термінології арабської мови, виокремлюються декілька засобів творення термінів, включаючи термінологізацію, калькування та запозичення з інших мов, особливо з латинської та французької.

Однією з ключових галузей дипломатичної діяльності, що набуває все більшого значення, є створення дипломатичних документів. Дипломатичне листування виступає як важлива форма взаємодії між державами щодо втілення їхніх зовнішньополітичних цілей та завдань. Дипломатичне листування представляє собою різноманітну офіційну кореспонденцію та документи дипломатичного характеру, за допомогою яких здійснюється письмова взаємодія між державами, а також виражається їхня позиція з різних питань.

Загалом, дипломатичні документи можна розділити на дві групи: внутрішньовідомчі та зовнішньовідомчі. Документація внутрішньовідомчої діяльності включає документи, що стосуються взаємовідносин між закордонними дипломатичними представництвами та зовнішньополітичним відомством. Ці документи включають листування з МЗС та іншими структурами. До другої групи відносяться документи зовнішньовідомчого листування, що займають важливе місце в дипломатичній діяльності та включають контакти МЗС з представництвами іноземних держав. До таких документів належать, наприклад, особисті ноти, вербальні ноти, меморандуми та заяви, які допомагають виразити позицію країни у різних аспектах міжнародних відносин. Можемо відзначити вербальну ноту як найбільш поширений вид документа в дипломатичному листуванні. Цей документ використовується для висвітлення різноманітних актуальних питань.

Використання ввічливих вступних та заключних формул у діловій кореспонденції арабською мовою є не лише стандартними протокольними правилами, а й невід'ємною частиною дипломатичного спілкування. Відсутність загальноприйнятих формул може бути сприйнята як образа. Ці формули використовуються навіть у випадках, коли документи формуються не з найкращих намірів.

Багатоманітність форм та типів спілкування, характерних для арабського світу, свідчить про багатство політичної культури та історичних традицій цього регіону. Це підкреслює важливість ретельного вибору формул

звертання, яке дозволяє дотримуватися встановлених норм та зберігати культурні та протокольні традиції. У дипломатичному листуванні арабською мовою форма звернення та вираження ввічливості іноді має важливіше значення, ніж зміст самого листа.

Однією з особливостей арабської дипломатичної термінології є її неоднорідність з точки зору географічних меж функціонування термінів. Поряд із загальноарабськими термінами використовуються і ті, що мають обмежений вживання і використовуються переважно в одній чи декількох арабських країнах.

Дипломатична термінологія представляє собою складну та динамічну систему, що включає терміни з різних галузей дипломатії, таких як дипломатична служба, міжнародне право, дипломатичний протокол, дипломатичний етикет та інші. Багато термінів належать до таких категорій, як дипломатичні агенти, дипломатичні документи, процедури, візити, представництва, права та привілеї, прийоми та інші.

Хоча дипломатія відноситься до сфери зовнішньої політики держави, лінгвістичні відмінності між політичними та дипломатичними текстами мають значення. Мова дипломатії, за своїми лінгвістичними характеристиками, відноситься до мов для спеціальних цілей (*language for special purposes, LSP*). Вона зберігає граматику та синтаксис нормативної літературної мови, але має власну термінологію, яка є характерною для інших мов для спеціальних цілей. Щойно з'являється необхідність ідентифікувати мову для спеціальних цілей, можна з упевненістю говорити про формування професійного дискурсу.

АНОТАЦІЯ АРАБСЬКОЮ МОВОЮ

المصطلح هو كلمة خاصة مقبولة في الأنشطة المهنية ويمكن استخدامها في ظروف وشروط خاصة. إنها تسمية لفظية لمفهوم يمثل جزءاً من نظام مفاهيم مجال معين من المعرفة المهنية ولفهمها الصحيح يتطلب تعريفاً خاصاً. يعتمد مفهوم المصطلح على السمات التالية: الدقة وعدم الغموض والحياد الأسلوبي ووجود تعريف دقيق واضح وغياب المرادفات والمترادفات.

حدد موضوع البحث والغرض منه مهام العمل التالية:

- وصف مفهوم المصطلح ونظام المصطلحات؛

- النظر في تأثير العوامل الثقافية والتاريخية والاجتماعية على تشكيل المصطلحات الدبلوماسية؛

- تحليل بنية ودلالات وأداء المصطلحات الدبلوماسية العربية؛

- دراسة طرق تشكيل المصطلحات الدبلوماسية للغة العربية؛

- تحليل المراسلات ذات الطابع الدبلوماسي والتعرف على خصوصيات استخدامها.

ويتميز كل مجال خاص من مجالات النشاط الإنساني بنظامه الاصطلاحي الفريد الذي يعكس خصوصيات هذا المجال في شكله اللغوي. كل مصطلح هو جزء من نظام مصطلح معين لمجال أو آخر من مجالات العلوم والتكنولوجيا والإنتاج، ويتم تحديد المعنى المفاهيمي للمصطلح حسب مكانه في النظام.

اللغة العربية الفصحى هي اللغة الرسمية في الدول العربية وتستخدم كشكل من أشكال التواصل في مختلف مجالات الحياة، على سبيل المثال: وسائل التواصل الاجتماعي والإعلام والتعليم والأدب وغيرها. وعلى وجه الخصوص، بعد الحرب العالمية الثانية، اعترفت بها الأمم المتحدة كلغة رسمية بجميع أشكالها، مما منحها مكانة لغة الدبلوماسية. يعود الاهتمام باللغة العربية إلى مجموعة من العوامل، من بينها انتشارها الواسع في العالم. يتحدث اللغة العربية أكثر من 400 مليون شخص، وهناك مؤسسات إقليمية مثل جامعة الدول العربية ومجلس التعاون لدول الخليج العربية تعمل على تعزيز دعم اللغة وتطويرها.

يعود تاريخ العلاقات الدولية إلى عدة قرون. تغيرت وتطورت تقاليد إجراء المفاوضات، كما زاد دور الفرد المشارك في الاتصالات الدولية. وفي هذا الصدد، هناك حاجة إلى الكشف عن أنماط وأصالة تحليل هذا الخطاب المحدد.

يعد الخطاب الدبلوماسي جزءاً لا يتجزأ من العلاقات الدبلوماسية. ينظم هذا النوع من الاتصالات العلاقات الرسمية بين الدول والمنظمات الدولية والأفراد، وتتمثل مظاهره في وثائق مختلفة مثل الاتفاقيات والمذكرات والبروتوكولات والمعاهدات وغيرها. يعزز الخطاب الدبلوماسي الثقة والتعاون الدولي وحل النزاعات من خلال السماح للأطراف بالتعبير عن آرائهم ومناقشة الحجج والتوصل إلى التوافق. كما يعد الخطاب الدبلوماسي أداة رئيسية لتنفيذ السياسة الخارجية، وله لغته المهنية ومصطلحاته وميزاته التواصلية التي تحدد معناه في سياق متعدد التخصصات. وفي المقابل، فإن لغة الوثائق الدبلوماسية هي اللغة التي تتحدث

بها دولة معينة إلى العالم الخارجي، والتي يتم من خلالها الحكم على الدولة إلى حد كبير. لذلك، فإن لغة الدبلوماسية تخضع لمتطلبات عالية جدا.

قمنا بتحليل الاتجاهات الرئيسية في تشكيل المصطلح الدبلوماسي العربي وتوصلنا إلى أن الخطاب الدبلوماسي يتقاطع مع الخطاب القانوني والعسكري والسياسي والاقتصادي وبعض أنواع الخطاب الأخرى. وهذا ما يؤدي إلى إدخال مفردات متخصصة من هذه المجالات إلى المجال الدبلوماسي.

يعكس السياق العام للمراسلات الدبلوماسية دورها المهم باعتبارها الأداة الرئيسية للسياسة الخارجية والنشاط الدبلوماسي للدول. لا تعمل الوثائق الدبلوماسية على إقامة علاقات رسمية مكتوبة بين الدول فحسب، بل تعكس أيضًا موقفها من القضايا الدولية الرئيسية، مما يعكس احترافية الخدمة الدبلوماسية وكفاءة أجهزة الدولة.

توجد في العالم العربي مجموعة واسعة من أنواع وأشكال الحكومات التي تعكس المشهد السياسي في المنطقة. لقد قدمنا أمثلة على الألقاب والخطابات اللفظية للأشخاص ذوي المكانة العالية. في المراسلات الدبلوماسية باللغة العربية، يكون شكل الخطاب والتعبير أكثر أهمية في بعض الأحيان من محتوى الرسالة نفسها.

ومن أهم خصائص المصطلحات الدبلوماسية العربية تنوعها من حيث الحدود الجغرافية للمصطلحات. وهكذا، إلى جانب المصطلحات العربية العامة، هناك عدد كبير من المصطلحات التي تستخدم فقط أو بشكل رئيسي في دولة عربية واحدة أو أكثر. الوضع اللغوي في المنطقة العربية معقد بسبب تنوع استخدامات اللغة العربية الفصحى واللهجات العربية.

المصطلحات الدبلوماسية هي نظام معقد وديناميكي يتضمن مصطلحات من مختلف فروع الدبلوماسية، مثل الخدمة الدبلوماسية والقانون الدولي والبروتوكول الدبلوماسي والآداب الدبلوماسية وغيرها. تدرج العديد من المصطلحات ضمن فئات مثل الممثلين الدبلوماسيين والوثائق الدبلوماسية والإجراءات والزيارات والبعثات والحقوق والامتيازات وحفلات الاستقبال وغيرها.

يمكن أن يساعد تحليل المصطلحات الدبلوماسية للغة العربية في الكشف عن خصوصيات الممارسة الدبلوماسية في العالم الناطق باللغة العربية. وهذا يساهم في تعميق فهم الدبلوماسية كنظام علمي وتحديد جوانبها المحددة في السياقات الثقافية المختلفة. تساهم دراسة المصطلحات الدبلوماسية العربية في تحسين التواصل بين الثقافات بين الدول العربية والدول الأخرى التي تقيم علاقات دبلوماسية معها. إن فهم خصوصيات المصطلحات الدبلوماسية باللغة العربية يساعد على تقليل سوء الفهم وتحسين فعالية التواصل.

وبعد النظر في الخصائص العامة لبنية ودلالات وأداء المصطلحات الدبلوماسية العربية، يمكننا القول بأن هذا النظام الاصطلاحي يتطور ويثري ويخضع لتغيرات طبيعية باستمرار مع انتشار اللغة العربية.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Аландаренко, М.А. (2007). *Русско-арабский. Арабско-русский словарь лексики средств массовой информации*. М.: АСТ: Восток-Запад.
- Балануца, О.О. (2022). *Родзинки дипломатії: навчальний посібник*. Дніпро: Середняк Т. К.
- Баранов, Х.К. (2005). *Арабско-русский словарь*. Москва: Валерий Костин.
- Белкин, В.М. (1975). *Арабская лексикология*. Москва: Издательство Московского университета.
- Беляков, М.В. (2022). *Лингвоаксиология и лингвосемиотика дипломатического дискурса (на материале открытой профессиональной дипломатии)*. Москва: МГИМО(У).
- Боднар, С.Н. (2002). *Арабский язык. Жанр коммерческих деловых бумаг и их языковая специфика*. Москва: Муравей.
- Вдовина, Л.И., & Яковенко, Э.В. (2007). *Учебное пособие по дипломатической переписке*. Москва: МГИМО(У).
- Волошина, Н.М., Дзюба, М.Т., Жарков, Я.М., & Мехед, П.М. (2011). *Військовий етикет і дипломатичний протокол*. К.: ВІ КНУ ім. Тараса Шевченка.
- Глушко, В.П. (2002). *Діловий протокол та ведення переговорів: Навчальний посібник*. Вінниця: Нова книга.
- Гуменюк, Б. І. (1998). *Основи дипломатичної та консульської служби*. К.: Либідь.
- Дайнеко, В.В., Васильєв, С.В., & Грищенко, М.Б. (2009). *Англійська мова в дипломатичному листуванні*. Київ: Три крапки.

- Дайнеко, В.В., & Грищенко, М.В. (2011). *Англійська мова в міжнародних договорах*. Київ: Преса України.
- Демидова, К.Ю. (2018). *Языковая экспрессивность в арабской дипломатической коммуникации*. (Магістерська дисертація). Санкт-Петербургський державний університет.
- Дерба, С.М. (2022). *Термінологія дипломатичних документів*. Одеса: НаУОА.
- Каращук, А., & Скляр, О. (2023). *Навчальний посібник із дипломатичного листування*. Київ: Українські пропілеї.
- Кацшин, Н. (2011). *Особливості перекладу англійських дипломатичних термінів українською мовою*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Клименко, Н.Ф. (2000). *Калькування*. К.: «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана.
- Кулик, О., & Сардачук, П. (2000). *Елементи дипломатичного протоколу і дипломатичної практики в історії України*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка.
- Лотте, Д. С. (1982). *Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов*. Москва: Наука.
- Мацько, Л.У., & Кравець Л.В. (2007). *Культура української фахової мови: Навчальний посібник*. Київ: Академія.
- Мацько, О.М. (2000). *Іншомовні слова у дипломатичних текстах*. К.: НАН України.
- Мацько, О. М. (2001). *Мовні формули у дипломатичних текстах сучасної української мови (функціонально-стилістичний аналіз)*. (Дис. канд. філол. наук). КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ.

- Мустафаева, А.А. (2011). *Современная арабская терминология: формирование и проблемы перевода (на материале терминологии информатики)*. А.: Казахский национальный университет имени аль-Фараби.
- Омелянчук, А.В. (2010). Морфологічні та фонологічні особливості Аравійського діалекту Хіджазу. *Сходознавство*, (51), 109-119. Київ: Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України.
- Петровська, Н. (2021). *Особливості перекладу термінів англомовних дипломатичних документів*. Волинський національний університет імені Лесі Українки.
- Реформатский, А.А. (1967). *Введение в языкознание*. Москва: Просвещение.
- Рыбалкин, В.С. (2000). *Арабская лингвистическая традиция: Истоки, творцы, концепции*. Киев: Феникс.
- Рыбалкин, В.С. (2003). *Классическое арабское языкознание*. Киев: Стилос.
- Селіванова, О.О. (2006). *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. П.: Довкілля-К.
- Селіванова, О.О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. П.: Довкілля-К.
- Сівков, І.В. (2008). *Арабсько-український юридичний словник*. К.: Альфа друк.
- Сівков, І.В. (2008). *Розвиток суспільно-політичної і юридичної лексики сучасної арабської літературної мови*. (Дис. канд. філол. наук). К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України.
- Стацюк, Р.В. (2013). Запозичення як один із продуктивних шляхів поповнення лексичного складу військової термінології сучасної арабської літературної мови. *Сходознавство*, (62-63), 142-150. К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України.

- Субх, А., & Кочержинський Ю. (2018). *Сучасний українсько-арабський словник*. К.: Дуліби.
- Трабелси, Х. (2013). *Лингвокоммуникативный анализ дипломатического дискурса*. (Диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук). М.: Государственный Институт русского языка им. А.С. Пушкина.
- Трабелси, Х. *Вопрос терминологии в арабском дипломатическом языке*. М.: Государственный Институт русского языка им. А.С. Пушкина. Відновлено з <https://www.academia.edu/2437503/>.
- Троєглозова, М.М. (2013). Теоретичні засади дослідження юридичної термінології сучасної арабської літературної мови. *Сходознавство*, (64), 127-139. К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України.
- Турчин, Я.Б., Дорош Л.О., & Івасечко О.Я. (2018). *Дипломатична та консульська служба*. Л.: Львівська політехніка.
- Фалих, Н. (2019). Особенности дипломатического дискурса на арабском и русском языках (лингвокультурологические аспекты). *Известия ВГПУ*, (284), 112-117. Волгоград.
- Федічев, О.Є. (2023). *Сучасний китайськомовний дипломатичний дискурс: структурно-семантичний та лінгвопрагматичний аспекти*. (Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису). Київський національний лінгвістичний університет, Київ.
- Христюк, С.Б. (2017). Особливості дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія.: Філологічні науки, 50. Київ.
- Губерський, Л.В. (голова ред. колегії) (2004). *Українська дипломатична енциклопедія* (Т. 1-2). К.: Знання України, 2004.

- Шинкаренко, Т.І. (2009). *Дипломатичний протокол та етикет*. К.: ВПЦ «Київський університет».
- Шинкаренко, Т.І., Гуменюк А.Г., & Ковтун О.Ю. (2009). *Мова дипломатичних документів: навчальний посібник*. К.: ВПЦ «Київський університет».
- Юдіна, Я.В. (2018). *Загальна характеристика документів дипломатичного листування*. Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Ющенко, І.О. (2017). Основні тенденції термінотворення кримінальної термінології сучасної перської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Філологічна», (67)*. О.: НаУОА.
- Imen, C. (2022). *Persuasion in Arabic and English Diplomatic Discourse*. Research Laboratory on Language Didactics (RLLD).
- Holes, C. (2011). *Gulf States* (Vol. 2). University of Oxford, Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics, 210-216.
- Lahlali, M. (2017). *Advanced Media Arabic*. Edinburgh University Press.
- Mazraani, N. (2011). *Political Discourse and Language* (Vol. 3). Brussels, Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics, 663-671.
- Lelubre, X., & Dichy J. (2011). *Terminology* (Vol. 4). Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics, 458-466.
- Borisova, Y.V. (2013). *Diplomatic Correspondence*. Tashkent: The University of World Economy and Diplomacy.
- د. محمد نجاح محمد كاظم الجزائري. (٢٠٢٠). مجلس التعاون الخليجي الأهمية الاستراتيجية والمنظومة العسكرية المشتركة. دار الكتب العلمية بغداد، العراق.
- محمد صادق إسماعيل. (٢٠١٠). مجلس التعاون الخليجي في الميزان. دار العلوم للنشر والتوزيع، القاهرة.

نايف علي عبيد. (٢٠٢٢). *مجلس التعاون لدول الخليج العربية من التعاون إلى التكامل*. مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت.

محمد فتحي أمين. (١٩٨٢). *قاموس المصطلحات العسكرية*. إصدارات المكتبة الوطنية، بغداد.

د. عبد الحميد غنيم. (١٩٨٧). *الجغرافية السياسية*. مكتبة الفلاح، الكويت.

السيد محمد علي الحسيني. (٢٠٠٤). *المصطلحات والتعابير السياسية*. دار المحجة البيضاء، بيروت.

المعهد الدبلوماسي التابع لوزارة الخارجية القطرية. (٢٠١٤). *دليل للبروتوكول والإتيكيت*. قطر.

المعهد الدبلوماسي التابع لوزارة الخارجية القطرية. (٢٠١٥). *دليل للحصانات الدولية*. قطر.

المعهد الدبلوماسي التابع لوزارة الخارجية القطرية. (٢٠١٥). *دليل للمراسم الدبلوماسية*. قطر.

معهد البحرين للتنمية السياسية. (٢٠١٤). *معجم المصطلحات السياسية*. البحرين.

ДОДАТКИ¹

ДОДАТОК А

ГЛОСАРІЙ ОСНОВНИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ ТЕРМІНІВ

حرف (أ)	
Етикет, церемоніал	آداب السلوك
Геноцид	إبادة الجنس
Вимагання, викрадення, вимагювання	ابتزاز
Ратифікація, затвердження	إبرام / تصديق
Скасування, анулювання	إبطال / إلغاء
Союз (держав), об'єднання, федерація	اتحاد (ات)
Митний союз	اتحاد جمركي
Прийняти рішення	اتخذ قرارا
Контакт	اتصال (ات)

¹ Після українського еквіваленту в дужках зазначається сторінка, на якій цей термін зустрічається в тексті.

Угода, конвенція, договір	اتفاقية (ات)
Консенсус	اتفاق آراء
Комерційний договір	اتفاق تجاري
Тимчасовий або перехідний договір	اتفاق مؤقت أو انتقالي
Гаазькі конвенції	اتفاقيات لاهاي
Двостороння угода	اتفاقية ثنائية
Неформальна (неофіційна) угода	اتفاقية غير رسمية / اتفاقية شرف
Звинувачення	اتهام (ات)
Зібрання, зустріч, засідання	اجتماع (ات)
Саміт	اجتماع قمة
Процедура, захід, виконання	إجراء (ات)
Згода, єдність, консенсус	إجماع

Протест	احتجاج (ات)
Повага	احترام
Святкування	احتفال (بمناسبة)
Монополія	احتكار (ات)
Невдача, провал	إخفاق
Департамент, управління	إدارة (ات)
Звинувачення	ادعاء (ات)
Окуповані землі	أراض محتلة
Сходження на престол	ارتقاء العرش
Аристократія	أرستقراطية
Архів	أرشيف
Тероризм	إرهاب

Кулуари	رواق (أروقة) / كواليس
Зняття напруги	إزالة حالة التوتر
Конституційна криза	أزمة دستورية
Політична криза	أزمة سياسية
Пріоритет, першість	أسبقية
Відновлення дипломатичних відносин	استئناف العلاقات الدبلوماسية
Інвестиція	استثمار (ات)
Запит, опитування	استجواب (ات)
Стратегія (46)	استراتيجية (ات)
Опитування, опитування громадської думки	استطلاع (ات) / استطلاع الرأي
Колоніалізм	استعمار
Імперіалізм	إمبريالية

Переселення, колонізація	استيطان
Референдум	استفتاء عام
Відставка	استقالة (ات)
Незалежність	استقلال / عدم التبعية
Незалежність судової влади	استقلال القضاء
Агреман	استمزاز رأي الدولة المستقبلية حول تعيين المبعوث الدبلوماسي
Денонсація, анулювання	استنكار / إلغاء
Залякування, захоплення	استيلاء بالإكراه / اغتصاب
Ракетна зброя	أسلحة صاروخية
Зіткнення, суперечка, боротьба	اشتباك (ات) / تنازع (ات) / صراع (ات)
Соціалізм	اشتراكية
Повідомлення про прибуття	إشعار بوصول

Оголошення, оприлюднення	إشهار
Обнародування, оприлюднення	إصدار
Прийняття закону	إصدار القانون / إعلانه
Пролонгація	إطالة / تمديد
Договірні сторони	أطراف متعاقدة
Відновлення дипломатичних відносин	إعادة العلاقات الدبلوماسية
Перегляд	إعادة النظر
Протест, заборона, заперечення	اعتراض
Визнання	اعتراف
Арешт	اعتقال
Акредитація (представника іноземної держави)	اعتماد مبعوث لدى دولة أجنبية
Звільнення від сплати податків	إعفاء ضريبي

Оголошення війни	إعلان الحرب
Загальна декларація прав людини	إعلان عالمي لحقوق الإنسان
Воєнні дії	أعمال عدائية
Узурпація влади	اغتصاب السلطة
Вбивство	اغتيال
Більшість	أغلبية (أكثرية)
Пропозиція, резолюція	اقتراح (ات)
Пропозиція закону	اقتراح بقانون
Пропозиція внести зміни до конституції	اقتراح تعديل الدستور
Загальне виборче право на парламентські вибори	اقتراع عام للانتخابات البرلمانية
Репресалія, покарання	اقتصاص (ات)
Вигнання, висилка	إقصاء / طرد

Меншість	أقلية (ات)
Окупована територія	إقليم تحت الاحتلال
Територія під спільним суверенітетом	إقليم تحت السيادة المشتركة
Підмандатна територія	إقليم تحت الوصاية
Дуаен	عميد السفراء (أكبر رؤساء الوفود سنا)
Примус, примус під загрозою сили	إكراه / إرغام تحت قوة التهديد
Скасування місії (анулювання)	إلغاء البعثة الدبلوماسية
Імперіалізм	إمبريالية
Дипломатичні привілеї	امتيازات دبلوماسية
Королівський наказ	أمر ملكي
Безпека, спокій	أمن
Колективна безпека	أمن جماعي

Політична безграмотність	أمية سياسية
Вибори	انتخاب (ات)
Прямі парламентські вибори	انتخابات نيابية مباشرة
Мандат	انتداب (ات)
Відбір, селекція	انتقاء
Інтелегенція	انتلجنسيا / مثقفون / مفكرون
Припинення бойових дій	انتهاء القتال / توقفه
Розірвання договору, припинення дії договору	انتهاء المعاهدة / نفاذ العمل بها
Закінчення дипломатичного або представницького терміну	انتهاء المهلة الدبلوماسية أو البعثة
Порушення	انتهاك
Інтеграція, злиття	اندماج
Останнє попередження	إنذار أخير

Ультиматум	إنذار نهائي
Приєднання	انضمام
Брак довіри	انعدام الثقة
Сепаратист (46)	انفصالي (ون)
Сепаратизм	انفصالية
Розрив дипломатичних відносин	انقطاع (قطع) العلاقات الدبلوماسية
Переворот, революція	إنقلاب (ات)
Прийиження, зневага	إهانة / إساءة
Увага, турбота, стурбованість	اهتمام (ات) / قلق
Самодержавство	أوتوقراطية
Відкличні грамоти	أوراق الاستدعاء
Вірчі грамоти	أوراق الاعتماد

Політична ідеологія	أيدولوجية سياسية
Ідеологічний	إيديولوجي
حرف (ب)	
Телеграма, депеша	برقية (ات)
Парламент (46)	برلمان (ات)
Двопалатний парламент	برلمان المجلسين
Програма, план	برنامج (برامج)
Протокол (43)	بروتوكول (ات)
Протокол ратифікації	بروتوكول التصديق
Підсумковий протокол	البروتوكول الختامي
За умови ратифікації, у надії чи очікуванні ратифікації	بشرط التصديق
Анонімно, інкогніто	بصورة متخفية

Безробіття	بطالة
Місія, делегація (45)	بعثة (ات)
Місія з розслідування або встановлення фактів	بعثة تحقيق أو تقصي الحقائق
Спеціальна дипломатична місія для тимчасових цілей на додаток до початково затвердженої місії	بعثة دبلوماسية خاصة لأغراض مؤقتة بالإضافة إلى البعثة الأصلية المعتمدة
Почесная місія	بعثة شرف
Місія доброї волі	بعثة ودية
Шантаж	بالطجة
Пункт, параграф	بند (بنود)
Інфраструктура	بنية تحتية
Буржуазія (46)	بورجوازية
Комюніке, заява	بيان / تصريح
Прес-реліз	بيان صحافي

Спільна заява	بيان مشترك
Бюрократія (76)	بيروقراطية
حرف (ت)	
Резюме, автобіографія	تاريخ الشخص / السيرة الذاتية
Націоналізація	تأميم
Страхування, гарантія	تأمين (ات)
Догана	تأنيب
Підтримка	تأييد / دعم
Обмін нотами	تبادل المذكرات
Обмін думками	تبادل وجهات النظر
Залежність, підпорядкування	تبعية / خضوع
Нормалізація відносин	تطبيع العلاقات

Коронація	تنويج
Підтвердження	تثبيت / تأكيد
Поновлення	تجديد
Поновлення договору	تجديد المعاهدة
Альянс, союз	تحالف (ات)
Двосторонній союз	تحالف ثنائي
Оборонний альянс	تحالف دفاعي
Під опікою, під егідою	تحت رعاية
Визначення меж (кордонів)	تحديد الحدود
Попередження	تحذير (ات)
Стриманість, обережність, застереження	تحفظ
Розслідування, виконання	تحقيق (ات)

Арбітраж (49)	تحكيم
Зміна, редагування	تحوير / تعديل
Жест поваги, почесне привітання	تحية الشرف / سلام
Нейтралізація	تحييد
Заходи безпеки	تدابير أمنية
Інтервенція	تدخل
Міжнародна гуманітарна інтервенція	تدخل دولي إنساني
Наслідок	تداع (ات)
Руйнування, знищення	تدمير
Домовленість, згода	تراضي / ترضية
Депортація	ترحيل (تراحيل)
Розмежування виборчих округів	ترسيم الدوائر الانتخابية

Політичне залякування	ترويع سياسي
Зобов'язання	التزام (ات)
Наростаюча тривога	تزايد القلق
Реєстрація договорів	تسجيل المعاهدات
Екстрадиція	تسليم المجرمين
Митні пільги	تسهيلات جمركية
Врегулювання, вирішення (конфлікту) (73)	تسوية (ات)
Судове врегулювання	تسوية قضائية
Мирне врегулювання	تسوية سلمية
Політизація	تسييس
Консультації	تشاور (ات)
Законодавство	تشريع (ات، تشاريع)

Церемоніял	تشریفات / مراسم
Дискредитація	تشويه سمعة
Ратифікація угод та договорів	تصديق الاتفاقيات والمعاهدات
Декларація	تصريح / إعلان
Ескалація (49)	تصعيد
Деколонізація	تصفية الاستعمار
Голосування	تصويت
Парламентське голосування	تصويت برلماني
Солідарність	تضامن
Співчуття (69)	تعزية (تعازي)
Співробітництво	تعاون
Мирне співіснування	تعایش سلمی

Мобілізація	تعبئة
Плюралізм, різноманітність	تعددية
Багатопартійність	تعددية حزبية
Катування, тортури	تعذيب
Зміцнення	تعزیز / ترسیخ / توطيد
Ускладнення, заплутаність	تعقيد (ات)
Коментар	تعليق (ات)
Інструкції	تعليمات
Усні вказівки	تعليمات شفوية
Обіцянка, зобов'язання	تعهد (ات)
Вигнання, висилання	تغريب
Подолання, оволодіння, панування	تغلب

Розуміння	تفاهم
Тлумачення договору	تفسير المعاهدة
Уповноваження, доручення	تفويض
Традиція	تقليد (تقاليد، ات)
Оцінка, оцінювання	تقدير / تقييم / تميمين
Вручення вірчих грамот	تقديم أوراق الاعتماد
Самовизначення	تقرير المصير
Підсумковий звіт	تقرير نهائي
Річний звіт	تقرير سنوي
Військова тактика (військове планування)	تكتيك عسكري (تخطيط عسكري)
Технологія	تكنولوجيا (ات) / تقنية (ات)
Клопотання, прохання	التماس (ات)

Представництво	تمثيل
Дипломатичне представництво	تمثيل دبلوماسي
Консульське представництво	تمثيل قنصلي
Пропорційне представництво	تمثيل نسبي
Пролонгація договору	تمديد اتفاقية
Заколот, бунт	تمرد / عصيان
Прихильність	تمسك
Ухилення	تملص / مراوغة
Конфлікт національностей	تنازع الجنسيات
Зречення, відмова (від престолу)	تنازل (عن العرش)
Поступка території	تنازل عن إقليم
Відмова від привілеїв	تنازل عن الامتيازات

Відмова від почесного місця	تنازل عن مكان الشرف
Капітуляція	تنازل (ات) / استسلام
Координація	تنسيق
Економічний розвиток	تنمية اقتصادية
Соціальний розвиток	تنمية اجتماعية
Політичний розвиток	تنمية سياسية
Сталий і постійний розвиток	تنمية مستدامة ومتواصلة
Просвітництво, інформування	تنوير
Привітання	تهنئة (تهاني)
Погроза	تهديد (ات)
Напруга, ескалація	توتر / احتدام الموقف
Рекомендація	توصية (ات)

Примирення (консенсус думок після конфлікту)	توفيق (الوفاق في الرأي بعد النزاع)
Припинення дипломатичних зносин	توقف العلاقات الدبلوماسية
Підписання договору	توقيع المعاهدة
حرف (ث)	
Культура	ثقافة (ات)
Револуція	ثورة (ات)
حرف (ج)	
Ліга арабських держав	جامعة الدول العربية
Порядок денний	جدول أعمال
Офіційний вісник	جريدة رسمية
Злочин	جريمة (جرائم)
Міст	جسر (جسور)

Сесія, засідання	جلسة / دورة انعقاد / جلسة محكمة
Таємна сесія	جلسة سرية
Лобісти	جماعات الضغط
Кодифікація (законів)	جمع القوانين وكتابتها وتصنيفها
Асамблея, збори, товариство	جمعية (ات)
Республіка	جمهورية (ات)
Громадянство	جنسية (ات)
Компетентні органи	جهات مختصة
Служба	جهاز (أجهزة) / خدمة (ات، خدم)
Паспорт	جواز السفر
Турне	جولة (ات)
Армія	جيش (جيوش)

حرف (ح)	
Перешкода, бар'єр	حاجز (حواجز)
Воєнний стан	حالة الأحكام العرفية
Статус-кво	حالة راهنة / وضع رهن
Післявоєнне становище	حالة ما بعد الحرب
Передвоєнне становище	حالة ما قبل الحرب
Кур'єр	حامل البريد السياسي
Межа, край, кінець	حد (حدود)
Війна	حرب (حروب)
Холодна війна	حرب باردة
Громадянська війна	حرب أهلية
Позбавлення громадянства	حرمان من الجنسية

Свобода	حرية
Свобода спілкування (комунікації)	حرية الاتصالات والمواصلات
Свобода пересування	حرية الانتقال
Свобода поглядів і переконань	حرية الرأي والاعتقاد
Політична партія	حزب سياسي
Пакет	حزمة (ات)
Хороші відносини	حسن العلاقات
Добра воля	حسن النية
Облога	حصار
Екстериторіальність імунітетів	حصانات خارج إقليم الدولة / امتداد الإقليم
Імунітет	حصانة
Депутатська недоторканність	حصانة برلمانية

Дипломатичний імунітет (45)	حصانة دبلوماسية
Імунітет від кримінального судочинства	حصانة من القضاء الجنائي
Імунітет від місцевої цивільної юрисдикції	حصانة من القضاء المدني المحلي
Цивілізація, культура	حضارة (ات)
Заборона	حظر
Прийом	حفل استقبال
Прощальний прийом	حفلة توديع
Право вибору	حق الاختيار
Право вето	حق الاعتراض
Право на політичний притулок	حق اللجوء السياسي
Право на богослужіння	حق ممارسة العبادة
Права людини (51)	حقوق الإنسان

Політичні права	حقوق سياسية
Дипломатична валіза	حقيبة دبلوماسية
Авторитарне правління	حكم استبدادي
Авторитаризм	حكم التسلط الفردي
Автономія	حكم ذاتي
Верховенство права	حكم القانون
Абсолютизм, автократія	حكم مطلق
Уряд	حكومة (ات)
Федеральний уряд	حكومة اتحادية
Розпуск парламенту	حل البرلمان
Компроміс	حل وسط
Союзник	حليف (حلفاء)

Захист, заступництво	حماية
Захист громадян	حماية الرعايا
Прес-кампанії	حملات صحفية
Нейтралітет	حياد
Діалог (45)	حوار
حرف (خ)	
Дорожня карта	خارطة الطريق
Експерт, спеціаліст	خبير (خبراء)
Порушення	خرق
Втрата	خسارة (خسائر)
Промова при врученні вірчих грамот	خطاب عند تقديم أوراق الاعتماد
План, тактика	خطة (خطط)

Викрадення	خطف
Розбіжність, протиріччя	خلاف (ات) / عدم اتفاق
Варіант, вибір	خيار (ات)
Розчарування	خيبة أمل
حرف (د)	
Дипломат (73)	دبلوماسي
Дипломатія (46)	دبلوماسية
Відкрита дипломатія	دبلوماسية مفتوحة
Національний дохід	دخل قومي
Дипломатичні ранги	درجات دبلوماسية
Конституція	دستور (دساتير)
Пропаганда, агітація	دعاية

Запрошення	دعوة (ات)
Диктатура	دكتاتورية
Держави-члени	دول أعضاء
Сателіти (лояльні або залежні країни)	دول موالية أو تابعة
Воюючі країни	دول متحاربة
Країни що розвиваються	دول نامية / دولة صاعدة
Федеративна держава	دولة اتحادية
Васальна (залежна) держава	دولة تابعة
Нейтральна держава	دولة حيادية
Суверенна держава	دولة ذات سيادة
Географічно розділена країна між двома конфліктуючими державами	دولة فاصلة جغرافيا بين دولتين متنازعتين
Держава-сюзерен	دولة متبوعة / ذات سلطان

Незалежна країна	دولة مستقلة
Міжнародний	دولي
Преамбула	ديباجة (ات)
Демагогія	ديماغوجية
Демократія (76)	ديمقراطية
Канцелярія, відомство	ديوان (دواوين) / مكتب (مكاتب)
حرف (ذ)	
Обов'язкового характеру	ذات صفة إلزامية
Річниця, ювілей, роковини	ذكري (ذكريات)
حرف (ر)	
Радикалізм	راديكالية (جذرية)
Капітал (44)	رأسمال

Капіталізм	رأسمالية
Консультативна думка	رأي استشاري
Громадська думка	رأي عام
Дохід, прибуток	ربح (أرباح)
Державний діяч, можновладець	رجل دولة
Дозвіл, ліцензія	رخصة (رخص)
Реакція	رد الفعل
Відплата, помста	رد بمثل / انتقام
Лист	رسالة (ات، رسائل)
Відмова, відхилення	رفض
Відмова в акредитації дипломатичного представника	رفض قبول اعتماد المبعوث الدبلوماسي
Підняття прапора	رفع العلم

Парламентський нагляд	رقابة برلمانية
Рецесія	ركود اقتصادي
Економічний бум	رواج اقتصادي
حرف (ز)	
Дестабілізація	زعزعة الاستقرار
Державний візит	زيارة رئيس الدولة الرسمية
Офіційний візит	زيارة رسمية
Візит ввічливості	زيارة مجاملة
حرف (س)	
Причина війни	سبب نشوب الحرب
Офіційний запис	سجل رسمي
Розірвання дипломатичних відносин	سحب العلاقات الدبلوماسية

Таємний	سري / مكتوم
Ланцюг, серія, ряд	سلسلة (سلاسل)
Влада, авторитет	سلطة (ات)
Законодавча влада	سلطة تشريعية
Судова влада	سلطة قضائية
Мир, примирення	سلم / صلح
Поведінка	سلوك / تصرف
Злий намір, поганий намір	سوء النية
Непорозуміння	سوء تفاهم
Неправильне тлумачення	سوء تفسير
Суверенітет, панування	سيادة
Політика очікування	سياسة الانتظار

Політика батога та пряника	سياسة الترغيب والترهيب
Закулісна політика	سياسة الكواليس
حرف (ش)	
Напівофіційний	شبه رسمي
Особа без громадянства	شخص عديم الجنسية
Партнерство	شراكة
Поліція	شرطة
Законний	شرعي / قانوني
Легітимність	شرعية
Далекий Схід	الشرق الأقصى
Близький Схід	الشرق الأوسط
Умова, вимога	شرط (شروط) / ظرف (ظروف)

Партнер	شريك (شركاء)
Герб	شعار الدولة
Популізм	شعبوية
Прозорість	شفافية
Шифр, код	شفرة (ات) / برقية رمزية
Свідоцтво, посвідчення, диплом	شهادة (ات)
Посвідчення дипломатичного агента	شهادة الوكيل الدبلوماسي
Сертифікат походження	شهادة منشأ البضاعة
Рада, нарада, палата	شورى
Шовінізм	شوفينية
Комунізм	شيوعية
حرف (ص)	

Загальне благо	صالح عام (خير عام)
Миротворець	صانع السلام
Зіткнення цивілізацій	صدام الحضارات
Угода	صفقة (ات)
Повноваження, компетенція	صلاحية
Суть справи	صلب الموضوع
Міжнародний Валютний Фонд	صندوق النقد الدولي
Сіонізм	صهيونية
Голос	صوت (أصوات)
حرف (ض)	
Жертва	ضحية (ضحايا)
Податок	ضريبة (ضرائب)

Податок на прибуток	ضريبة الدخل
Тиск	ضغط
Анексія, приєднання	ضم
Гарантія, страхування	ضمان (ات)
Соціальна безпека	ضمان إجتماعي
Зелене світло	ضوء أخضر
Почесний гість	ضيف شرف
حرف (ط)	
Атомна енергія	طاقة ذرية
Представницький характер	طبيعة التمثيل / ذو صلاحية التمثيل
Відкликання представника	طرد الممثل
Сторона, погляд	طرف (أطراف) / جانب (جوانب) / جهة (ات)

Вимога, прохання	طلب (ات)
حرف (ظ)	
Конверт, обставина, умова (42)	ظرف (ظروف، أظرف)
Тиранія, утиск	ظلم
حرف (ع)	
Хороші звички	عادات حميدة
Третій світ	عالم ثالث
Ворожнеча, ворожість	عداء
Справедливість	عدل
Ненапад	عدم الاعتداء
Позаблоковість	عدم الانحياز
Агресія	عدوان

Звичай	عرف (أعراف) / عادة (ات)
Ізоляція	عزلة
Повстання, бунт	عصيان / تمرد
Член	عضو (أعضاء)
Членство	عضوية
Першозасновник	عضو أصيل / مؤسس
Помилування	عفو
Амністія	عفو عام
Додатковий акт (договір)	عقد إضافي
Санкція	عقوبة (ات)
Дипломатичні відносини (45)	علاقات دبلوماسية
Світський	علماني

Секуляризм	علمانية
Ворожий акт	عمل عدائي
Недружній акт (вчинок, дія)	عمل غير ودي
Спільна дія (акція)	عمل مشترك
Операція (45)	عملية (ات)
Насильство	عنف
Глобалізація	عولمة
حرف (غ)	
Збройне вторгнення	غزو مسلح / اجتياح
Широкомасштабне вторгнення	غزو واسع النطاق
Відмивання грошей	غسيل الأموال
Відсутність	غياب

Неофіційний	غير رسمي
Не піддається коригуванню (зміні, редагуванню)	غير قابل للتعديل
حرف (ف)	
Ватикан, резиденція Папи	الفاتيكان / مقر البابا
Перехідний період	فترة انتقال
Охолодження відносин	فتور العلاقات
Накладення санкцій	فرض العقوبات
Робоча група	فريق عمل
Корупція	فساد
Поділ влади	فصل بين سلطات
Врегулювання суперечок	فض المنازعات
Захід, подія	فعالية (ات)

Параграф, абзац, стаття	فقرة (ات)
Необов'язковий пункт (положення)	فقرة اختيارية / فقرة غير ملزمة
Анархізм	فوضوية
Хаос, анархія	فوضى
Надзвичайний	فوق العادة
Надзвичайний і повноважний	فوق العادة ومفوض
Вето (72)	فيتو
Федералізм (46)	فيدرالية
حرف (ق)	
Дипломатичний список	قائمة دبلوماسية
Чорний список	قائمة سوداء
База	قاعدة (قواعد)

Військово-морська база	قاعدة بحرية
База військово-повітряних сил	قاعدة جوية
Закон	قانون (قوانين)
Конституційне право	قانون دستوري
Бій, битва	قتال
Рішення, постанова, акт (77)	قرار (ات)
Додатковий акт (рішення)	قرار إضافي
Оптимальне рішення	قرار أمثل
Нотаріальний акт	قرار لوثيقة
Проблема, справа, питання	قضية (قضايا)
Полюс, ось	قطب (أقطاب)
Правила етикету	قواعد الآداب

Регламент роботи	قواعد العمل
Форс-мажор	قوة قاهرة
Націоналізм	قومية (ات)
Обмеження	قيود (قيود)
حرف (ك)	
Лист-відкликання	كتاب استدعاء مبعوث
Вірча грамота	كتاب اعتماد
Ратифікаційна грамота (лист)	كتاب التصديق
Лист про повні повноваження	كتاب تفويض كامل الصلاحية
Парламентський блок	كتلة برلمانية
Боротьба за свободу (визвольна боротьба)	كفاح من أجل الحرية
Конфедерація	كونفدرالية

حرف (ل)	
Політичний біженець	لاجئ سياسي
Устав, план, програма, інструкція	لائحة (لوائح)
Дрес-код	لباس رسمي
Урочисте вечірнє вбрання	لباس رسمي للمساء
Повсякденний одяг	لباس عادي
Парламентські комітети	لجان برلمانية
Погоджувальний комітет	لجنة التوفيق
Комітет з визначення політики	لجنة تحديد السياسات
Підкомітет	لجنة فرعية
Технічний комітет	لجنة فنية
Спеціальний комітет з однією метою	لجنة مخصصة ذات غرض واحد

Об'єднаний комітет	لجنة مشتركة
Комітет, управління	لجنة (لجان) / هيئة (ات)
Політичний притулок	لجوء سياسي
Лобі	لوبي / مجموعة ضغط
Логістика	لوجستية
Лібералізм	ليبرالية
حرف (م)	
Постмодернізм	ما بعد الحداثة
Мирна конференція	مؤتمر الصلح
Конференція (77)	مؤتمر (ات) / اجتماع (ات)
Стаття	مادة (مواد)
Марксизм	ماركسية

Установа, організація	مؤسسة (ات) / منظمة (ات)
Дискусія, перемовини	مباحثة (ات)
Ініціатива	مبادرة (ات)
Принцип взаємності	مبدأ المقابلة بالمثل
Посланник, спеціальний посланник (представник) (45)	مبعوث / رسول خاص
Взаємний	متبادل
Багатосторонній	متعدد الأطراف
Суперечливий, спірний	مثير للخلاف / الجدل
Конфронтація	مواجهة
Ввічливість	مجاملة
Громадянське суспільство	مجتمع مدني
Рада, засідання, збори	مجلس (مجالس)

Рада співробітництва арабських держав Затоки	مجلس التعاون لدول الخليج العربية
Сенат	مجلس الشيوخ
Рада міністрів	مجلس الوزراء
Національна рада	المجلس الوطني
Бесіда, розмова, перемовини	محادثة (ات)
Бесіда віч-на-віч	محادثة منفردة
Стенографія засідань	محاضر حرفية للجلسات
Процес, позов	محاكمة
Спроба знайти рішення	محاولة إيجاد حلول
Окупант	محتل (ون)
Протокол, акт	محضر (محاضر)
Протокол сесії	محضر الجلسة

Арбітражний суд	محكمة التحكيم
Касаційний суд	محكمة التمييز
Конституційний суд	محكمة دستورية
Аналітик	محلل (ون)
Нота, меморандум (77)	مذكرة (ات)
Вербальна нота	مذكرة شفوية / مذكرة شفوية
Колективна нота	مذكرة جماعية
Урочистий церемоніал	مراسم تشریفات
Спостерігач	مراقب (ون)
Декрет, указ, маніфест	مرسوم (مراسيم)
Монархічний указ	مرسوم ملكي
Кандидат	مرشح (ون)

Додаток (59)	مرفق (ات)
Добрі послуги	مساع حميدة
Рівність перед законом	مساواة أمام القانون
Проект, чернетка	مسودة (ات)
Відповідальність	مسؤولية
Колективна відповідальність	مسؤولية تضامنية / جماعية
Індивідуальна відповідальність	مسؤولية فردية
Останні події	مستجدات راهنة
Колонія	مستعمرة (ات)
Домініон	مستعمرة مستقلة
Документ	مستند (ات)
Рівень	مستوى (ات)

Політична участь	مشاركة سياسية
Юрисконсулт	مشاور قانوني
Консультації	مشاور (ات) / تبادل وجهات النظر
План, проект, схема (68)	مشروع (ات)
Проект постанови	مشروع قرار
Конфіскація	مصادرة
Примирення	مصالحة / توفيق
Інтерес, користь	مصلحة (مصلح)
Постанова, протокол	مضبطة (مضابط)
Приймаюча сторона	مضيف
Повноважний	مطلق الصلاحية / مفوض
Аспект	مظهر (مظاهر)

Протидія, опір	معارضة
Зношення, поведження	معاملة
Поведження з іноземцями	معاملة الأجانب
Договір, угода	معاهدة (ات)
Багатосторонній договір	معاهدة متعددة الأطراف
Конкордат (Папський договір)	معاهدة بابوية
Союзний договір	معاهدة تحالف
Договір про екстрадицію	معاهدة تسليم متهمين
Двосторонній договір	معاهدة ثنائية
Політичний договір	معاهدة سياسية
Показник, рівень	معدل (ات)
Пам'ятка, знак, монумент	معلم (معالم) / أثر (آثار)

Критерій, стандарт, норма (51)	معیار (معايير)
Мирні переговори	مفاوضات السلام
Переговори (73)	مفاوضة (ات)
Меморандум, мемуари	مفكرة (ات)
Комісар	مفوض (ون)
Аудієнція	مقابلة رسمية
Штаб-квартира, резиденція	مقر (مقار) / موقع (مواقع) / مكان (أماكن)
Резиденція дипломатичного представника	مقر الممثل الدبلوماسي
Доповідач	مقرر (ون)
Резидент	مقيم (ون)
Нагорода, компенсація	مكافأة (ات)
Телефонна розмова	مكالمة هاتفية

Почесне місце	مكان الشرف / مكان الصدارة
Місце проведення конференції	مكان عقد المؤتمر
Бюро, контора, управління	مكتب (مكاتب) / إدارة (ات)
Зведення, довідка, резюме	ملخص (ات)
Файл, дос'є, папка (44)	ملف (ات)
Представник (45)	ممثل (ون)
Привілеї, переваги	مميزات / امتياز (ات)
Громадянин іноземної держави	من رعايا دولة أجنبية / أجنبي مقيم
Маніпуляція, маневр	مناورة (ات)
Сутичка	مناوشة (ات)
Посланець, представник, делегат	مبعوث / مندوب
Форум	منتدى (ات)

Циркуляр	منشور (ات) / تعميم (ات)
Посада	منصب (مناصب)
Нейтральна зона	منطقة حياد
Демілітаризована зона	منطقة خالية من الأسلحة
Буферна зона	منطقة عازلة بين طرفين متنازعين
Організація Об'єднаних Націй	منظمة الأمم المتحدة
Місія, задача	مهمة (ات، مهام)
Міжнародні хартії	مواثيق دولية
Додаткові статті	مواد إضافية
Громадянин	مواطن (ون)
Громадянство	مواطنة
Об'єктивний	موضوعي

Місце проживання	موطن / محل إقامة الشخص
Делегат	موفد (ون) / عضو بالوفد
Територіальні води	مياه إقليمية
Статут, хартія, пакт (77)	ميثاق (مواثيق)
Статут Організації Об'єднаних Націй	ميثاق الأمم المتحدة
Статут Ліги Націй	ميثاق عصبة الأمم
Загальний бюджет	ميزانية عامة
حرف (ن)	
Виборець	ناخب (ون)
Висновок, результат	نتيجة (نتائج)
Роззброєння	نزع السلاح
Копія	نسخة (نسخ)

Вибух, підрив, руйнація	نسف
Публікація	نشر (ات) / إعلان (ات)
Спалах війни	نشوء الحرب
Двомовний текст	نص بلغتين
Кворум	نصاب قانوني
Захисник, поборник, той хто підтримує	نصير (نصراء) / مؤيد (ون)
Децентралізована система управління	نظام الإدارة اللامركزية
Система пріоритетів	نظام الأسبقية
Двопалатна система	نظام الغرفتين / المجلسين
Парламенська система	نظام برلماني
Президентська система	نظام رئاسي
Віденська система	نظام فيينا

Військові витрати	نفقات عسكرية
Вплив	نفوذ
Дискусія, дебати	نقاش / جدال
Відмінні риси	نقاط الخلاف
Вето	نقض
حرف (ه)	
Наступ, атака	هجوم
Перемир'я, спокій	هدنة (هدن)
Особистість, індивідуальність	هوية (ات)
Дипломатичний корпус	هيئة دبلوماسية / سلك دبلوماسي
حرف (و)	
Ратифікаційні грамоти та документи	وثائق إبرام

Документ, акт	وثيقة (وثائق)
Точка зору	وجهة النظر
Адміністративні одиниці	وحدات إدارية
Підрозділи національної гвардії	وحدات الحرس الوطني
Робочий варіант (аркуш)	ورقة عمل
Спадкоємець престолу	وريث العرش
Міністерство	وزارة (ات)
Державний департамент США	وزارة الخارجية الأمريكية
Посередництво	وساطة
Орден, медаль	وسام (أوسمة، ات) / ميدالية (ات)
Посередник	وسيط (وسطاء)
Опіка	وصاية

Ситуація, обстановка	وضع (أوضاع)
Смерть монарха	وفاة العاهل
Делегація	وفد (وفود، أوفاد)
Спеціалізовані установи (агенції)	وكالات متخصصة
Представництво, агенція	وكالة (ات)
Консульська установа	وكالة قنصلية
حرف (ي)	
Прохання надати відповідь (58)	يرجى الاستجابة
Прохання підтвердити присутність	يرجى تأكيد الحضور
Конституційна присяга	يمين دستورية

ДОДАТОК Б

ДИПЛОМАТИЧНІ ПОСАДИ

Міністр закордонних справ	وزير (الشؤون) الخارجية
Перший заступник Міністра	النائب (الوكيل) الأول للوزير
Заступник Міністра	نائب الوزير
Державний секретар Міністерства	كاتب الدولة للوزارة
Постійний представник при міжнародній організації	ممثل (مندوب) دائم في منظمة دولية
Заступник Постійного представника при міжнародній організації	نائب الممثل الدائم لدى منظمة دولية
Представник при міжнародній організації	ممثل في منظمة دولية
Заступник Представника при міжнародній організації	نائب الممثل في منظمة دولية
Глава Місії при міжнародній організації	رئيس البعثة في المنظمة الدولية
Заступник Глави Місії при міжнародній організації	نائب رئيس البعثة في منظمة دولية
Надзвичайний і Повноважний Посол (73)	السفير فوق العادة والمفوض سفير فوق العادة ومطلق الصلاحية

Радник-посланник	وزير مفوض
Тимчасово повірений у справах (50)	قائم بالأعمال الدائم
Перший секретар (50)	سكرتير أول
Другий секретар	سكرتير ثان
Третій секретар	سكرتير ثالث
Посол з особливих доручень	سفير في مهام خاصة
Спеціальний представник	ممثل خاص
Дипломатичний радник	مستشار دبلوماسي
Дуаєн	عميد السلك الدبلوماسي
Апостольський Нунцій	قاصد رسولي / مبعوث بابوي / سفير بابوي / وكيل بابوي

ДОДАТОК В

КОНСУЛЬСЬКІ РАНГИ

Генеральний консул	قنصل عام
Консул (47)	قنصل
Віце-консул	نائب قنصل
Консульський агент	وكيل قنصلي
Почесний консул	قنصل فخري

АТАШАТ

Аташе	ملحق
Військовий аташе	ملحق عسكري / ملحق حربي / ملحق الدفاع
Аташе Сухопутних сил	ملحق بري
Аташе Військово-морських сил	ملحق بحري
Аташе Військово-повітряних сил	ملحق جوي
Прес-аташе	ملحق صحفي
Аташе з питань торгівлі	ملحق تجاري
Аташе з питань науки та освіти	ملحق علمي
Аташе з митних питань	ملحق جمركي
Аташе з питань культури (50)	ملحق ثقافي